

PTT raportteja
PTT reports
PTT rapporter

28 |

Sari Forsman-Hugg, Veera Holappa, Janne Huovari, Jonna Hänninen,
Markus Lahtinen, Matti Valonen

Viitoskäytävän taloudellinen merkitys Suomelle

Helsinki 2023

PTT raportteja 281

PTT reports 281

Viitoskäytävän taloudellinen merkitys Suomelle

**Sari Forsman-Hugg, Veera Holappa, Janne Huovari, Jonna Hänninen,
Markus Lahtinen, Matti Valonen**

Pellervon taloustutkimus PTT

Eerikinkatu 28 A

00180 Helsinki

Sähköposti ptt@ptt.fi

ISBN 978-952-224-247-1 (pdf)

ISSN 2489-9615 (pdf)

Helsinki 2023

PTT Raportteja 281: Viitoskäytävän taloudellinen merkitys Suomelle. Sari Forsman-Hugg, Veera Holappa, Janne Huovari, Jonna Hänninen, Markus Lahtinen, Matti Valonen

Tiivistelmä

Tämän asiantuntijaselvityksen tavoitteena on tuottaa laaja selvitys Viitoskäytävän roolista yhteiskunnassa ja yhteiskunnallisessa arvon tuotannossa sekä alue- että kansantaloudellisesta näkökulmasta. Tässä selvityksessä perehdytään vientiyrityksiin, Viitoskäytävän toimialojen arvonlisään sekä vientiin ulkomaille ja muihin maakuntiin. Lisäksi tuotetaan tietoa alueen väestörakenteesta, muuttoliikkeestä, koulutusmahdollisuuksista ja työllisyydestä. Viitoskäytävän vahvuuksia ovat runsaat metsämaat ja laaja järvisyys. Nämä muodostavat vankan perustan Viitoskäytävän arvontuotannolle. Viitoskäytävän tärkeimmät toimialat ovat metsäteollisuus, kaivostoiminta sekä maa- ja elintarviketalous. Näiden toimialojen yrityksillä on suuri merkitys koko Suomen tuotannolle ja taloudelle. Toisaalta Viitoskäytävä tarjoaa vehreän ja runsasjärvisen seudun vapaa-ajan asumiseen. Lisäksi alueella on useita houkuttelevia luonto- ja kulttuurikohteita. Viitoskäytävän alue onkin erittäin suosittua mökki- ja matkailuseutua.

Asiasanat: Viitoskäytävä, arvonlisä, metsätalous, maatalous, kaivostoiminta, monipaikkaisuus

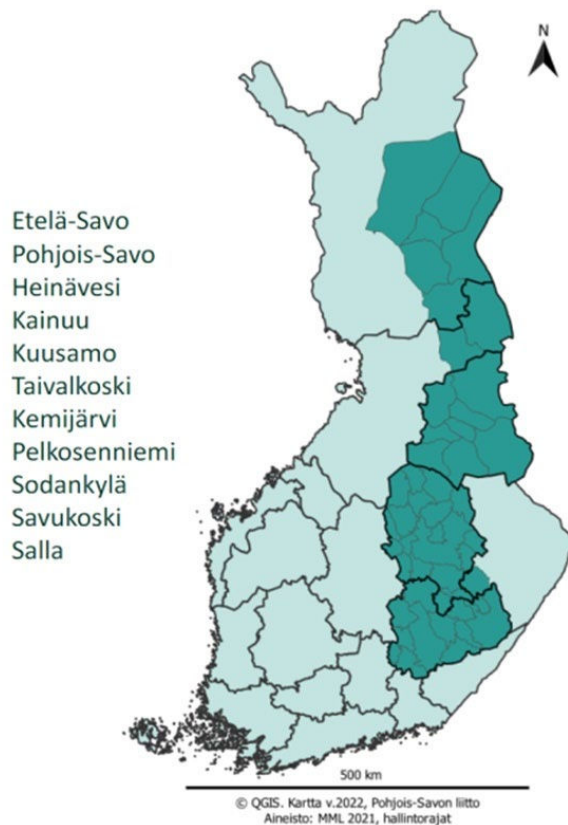
Sisältö

1	Johdanto	4
2	Viituskäytävän väestö ja muuttoliike	9
2.1	Väestö	9
2.2	Muuttoliike	12
3	Viituskäytävän työllisyys ja koulutustaso	16
3.1	Työllisyys	16
3.2	Alueen koulutus ja koulut	18
4	Viituskäytävän toimialat ja yritykset	21
5	Viituskäytävän kansantaloudellinen merkitys – alueen talous ja arvonlisät	26
5.1	Viituskäytävän arvonlisäys ja vienti	26
5.2	Viituskäytävän tärkeimmät toimialat	29
5.2.1	Metsätalouden arvoketjut	29
5.2.2	Kaivostoiminta	38
5.2.3	Maa- ja elintarviketalous	42
6	Monipaikkaisuus Viituskäytävällä	45
7	Tulevaisuuden haasteet ja mahdollisuudet	49
7.1	Globalisaation kriisit ja Viituskäytävä	49
7.1.1	Ilmastonmuutos	49
7.1.2	Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan	50
7.1.3	Globaali koronapandemia	51
7.2	Suomen talouden murrokset ja Viituskäytävä	51
7.2.1	Kasvua tukevien investointien edellytykset	51
7.2.2	Työn tekemisen uudet käytännöt	52
7.2.3	Väestökehitys ja talouskasvu	52
	LÄHTEET	54

1 Johdanto

Viitoskäytävä - kumppanuudella kehittyvä kasvuvyöhyke on työ- ja elinkeinoministeriön rahoittama aluekehitys-, verkostoitumis- ja edunvalvontahanke. Viitoskäytävä on 900 kilometriä pitkä käytävä, joka muodostuu Valtatie 5:n ja Savon junaradan ympärille. Tämä kehittämisvyöhyke yhdistää aluekehitystoimijat yli hallinnollisten ja maakunnallisten rajojen. Hankkeen tavoitteena on luoda alueelle yhteinen strateginen visio ja toimintamalli, joiden avulla käytävällä toimivat kumppanit sitoutuvat toimimaan laajassa yhteistyöverkostossa. Hanketta hallinnoi Pohjois-Savon liitto.

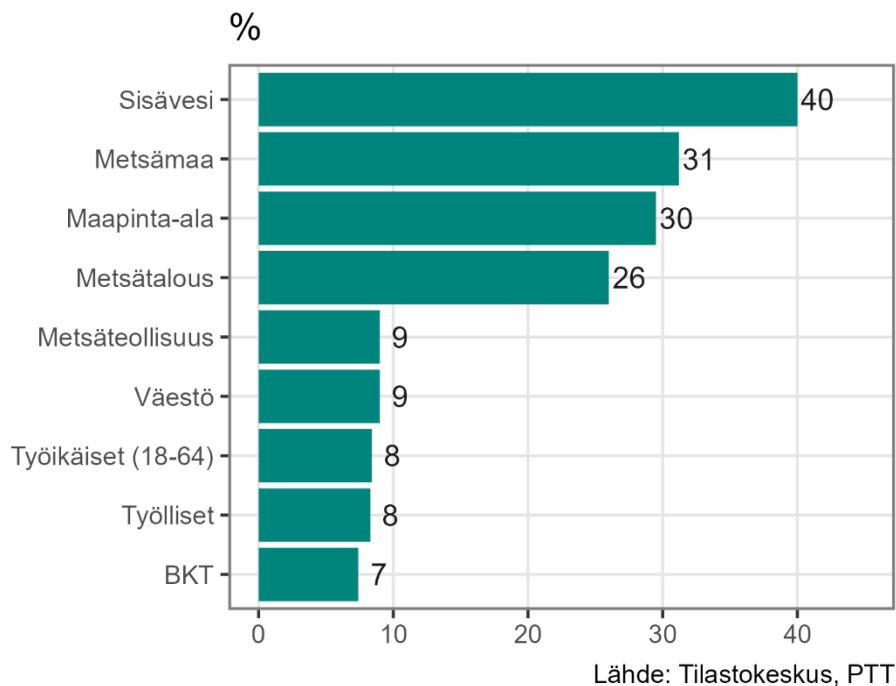
Viitoskäytävä on ylimaakunnallinen kokonaisuus ja yhteistyöverkosto viiden maakunnan alueella. Mukana olevat maakunnat ovat Etelä-Savo, Pohjois-Savo, Kainuu, Pohjois-Pohjanmaa ja Lappi. Pohjois-Pohjanmaan osalta Viitoskäytävän alue rajautuu Koillismaahan eli hankkeessa ovat mukana Kuusamo ja Taivalkoski. Lapin osalta alue rajoittuu Itä-Lapin alueelle (Kemijärvi, Pelkosenniemi, Savukoski, Salla, Sodankylä). Lisäksi maantieteellisen, aluehistorian ja matkailuvirtojen perusteella myös Heinävesi on Viitoskäytävässä mukana, vaikka se liittyi vuoden 2021 alusta Pohjois-Karjalan maakuntaan. Kaikkiaan Viitoskäytävän alue koostuu maantieteellisesti 48 kunnasta (kuvio 1). Kokonaisuudessaan Viitoskäytävän vaikutusalue on kuitenkin laajempi, sillä esimerkiksi alueen tuotannon vaikutukset leviävät kuntarajojen yli. Tässä selvityksessä Viitoskäytävällä ja sen alueella tarkoitetaan 48 kunnan muodostamaa kokonaisuutta.

Kuvio 1. Viitoskäytävän alue maantieteellisesti.

Tämän asiantuntijaselvityksen tavoitteena on tuottaa laaja selvitys Viitoskäytävän roolista yhteiskunnassa ja yhteiskunnallisessa arvonnäkökulmasta. Tässä selvityksessä perehdytään vientiyhtiöihin, Viitoskäytävän toimialojen arvonlisään sekä vientiin ulkomaille ja muihin maakuntiin. Lisäksi tuotetaan tietoa alueen väestörakenteesta, muuttoliikkeestä, koulutusmahdollisuuksista ja työllisyydestä. Viitoskäytävän alueellisia tilastotietoja verrataan vastaaviin koko maan ja kasvukolmion tilastotietoihin. Kasvukolmiolla tarkoitetaan tässä selvityksessä Uudenmaan, Pirkanmaan ja Varsinais-Suomen maakuntien muodostamaa aluetta. Helsinki, Tampere ja Turku ovat näiden maakuntien keskuskuntia.

Maantieteellisesti Viitoskäytävä kattaa lähes 30 prosenttia Suomen maapinta-alasta (kuvio 2). Alue on kuitenkin melko harvaan asuttua, ja Suomen väestöstä vain vajaa 10 prosenttia asuu alueella. Pinta-alasta suuri osa on makean veden aluetta ja metsämaata. 40 prosenttia Suomen sisävesistä on Viitoskäytävän alueella. Lisäksi alueen merkitys Suomen metsäteollisuudelle on ilmeinen, sillä metsämaasta yli 30 prosenttia ja reilu neljännes metsätaloudesta sijaitsee Viitoskäytävällä.

Kuvio 2. Viitoskäytävä suhteessa koko Suomeen, väestötiedot vuodelta 2021 ja taloustiedot vuodelta 2019.

Useat Viitoskäytävän kunnat, niin kuin monet muutkin kunnat Suomessa, ovat viime vuosina kohdanneet haasteita. Väestö ikääntyy ja huoltosuhde heikkenee. Muuttoliike on viime vuosina kääntynyt voimakkaasti kohti kasvukeskuksia. Kasvukolmio imee itseensä niin työikäistä väestöä kuin työpaikkojakin. Kuitenkin Viitoskäytävällä tuotetaan arvokkaita raaka-aineita, välituotteita ja valmiita hyödykkeitä muiden kuntien ja ulkomaiden käyttöön.

Viitoskäytävän vahvuuksia ovat runsaat metsämaat ja laaja järvisyys. Nämä muodostavat vankan perustan Viitoskäytävän arvontuotannolle. Viitoskäytävän tärkeimmät toimialat ovat metsäteollisuus, kaivostoiminta sekä maa- ja elintarviketalous. Näiden toimialojen yrityksillä on suuri merkitys koko Suomen tuotannolle ja taloudelle. Toisaalta Viitoskäytävä tarjoaa vehreän ja runsasjärvisen seudun vapaa-ajan asumiseen. Lisäksi alueella on useita houkuttelevia luonto- ja kulttuurikohteita. Viitoskäytävän alue onkin erittäin suosittua mökki- ja matkailuseutua.

Metsätaloudella on suuri merkitys niin Viitoskäytävän alueelle kuin myös koko Suomelle. Viitoskäytävällä tuotetaan reilu neljäsosa koko Suomen metsätalouden arvonnäistä. Viitoskäytävän osuus Suomen metsämaasta on 30 prosenttia, mutta alueen osuus Suomen puunkäytöstä on vain reilu 15 prosenttia, eli Viitoskäytävän alueelta viedään runsaasti puuta jalostettavaksi muihin maakuntiin. Alueella toimii myös merkittäviä metsäteollisuuden järjestelmiä ja

laitteita valmistavia yrityksiä kuten Andritz Oy sekä Valmet Oyj. Lisäksi metsätalouden kone- ja laitevalmistaja Ponsse Oyj sijaitsee Viitoskäytävällä.

Merkittävä osa Suomen kaivosteollisuudesta sijaitsee Viitoskäytävän alueella ja Suomen kaivostoiminnan arvonlisästä 23 prosenttia tulee alueelta. Erityisesti malmien kaivuu on keskittynyt Viitoskäytävän alueelle, mistä tulee lähes 90 prosenttia Suomessa kaivetuista malmeista. Alueella sijaitsee useita suuria kaivoksia ja niillä on merkittävä työllistämisaikutus. Viitoskäytävän merkittävin kaivos on Sotkamossa sijaitseva Terrafame Oy. Yritys tuottaa yksin noin 50 prosenttia metallimalmeista. Terrafame on erikoistunut akkukemikaalien tuotantoon. Liikenteen sähköistyminen takaakin yritykselle vakaan kysyntänäkymän pitkälle tulevaisuuteen.

Viitoskäytävän maatalouden osuus koko maan arvonlisäyksestä on 13 prosenttia. Viitoskäytävällä sijaitsee 14 prosenttia Suomen maatalous- ja puutarhayrityksistä. Maatalouden tuotantosuunnista Viitoskäytävällä korostuvat avomaantuotanto, lypsykarjatalous sekä naudanlihantuotanto. Näiden kunkin osuus on noin neljäs- tai viidesosa koko maan avomaantuotantotiloista.

Vaikka väestö on Viitoskäytävällä laskenut viime vuosina, on alueella oleskelevan väestön määrä kesäkuukausina tilastotietoja selvästi suurempi. Monipuolisena mökki- ja matkailuseutuna Viitoskäytävän kunnat luovat suomalaisille laajat mahdollisuudet vapaa-ajan monipaikkaisuuteen. Viitoskäytävällä sijaitsee 22 prosenttia Suomen kesämoikeista ja mökkien määrä on kasvanut lähes 7 prosenttia vuosien 2005 ja 2021 välillä. Kuopio on Suomen suosituin mökkikunta.

Sekä maailman että Suomen talouden toimintaympäristössä on tapahtumassa merkittäviä muutoksia. Ilmaston muutos ja sitä vastaan taisteleva vihreä siirtymä pakottaa taloudet järjestelemään toimintojaan uudella tavalla. Toisaalta globalisaation haasteet ja järkkynyt turvallisuusilmapiiri vaativat tuotantoketjujen uudelleenorganisointia. Näillä tekijöillä on merkittävä vaikutus siihen, miten Viitoskäytävän alueen talous tulevaisuudessa menestyy. Viitoskäytävällä on paljon potentiaalia hyötyä käynnissä olevista murroksista. Viitoskäytävän menestyksen avaimiksi on määritelty muun muassa; akkukemikaalien tuotanto, joka tukee liikenteen sähköistymistä; sijainti lähellä Venäjää, mutta kuitenkin turvallisesti Suomen maaperällä; viitoskäytävällä on merkittävää tuotantoa huoltovarmuuden osalta; ja lisääntyneet etätyömahdollisuudet ja kausiväestö tukevat alueen osaavan työvoiman saatavuutta ja alueen yritysten ja palveluiden kannattavuutta.

Tässä asiantuntijaselvityksessä on hyödynnetty laajasti Tilastokeskuksen kunta-, seutukunta- ja maakuntakohtaisia tietoja. Useat Viitoskäytävän alueen tiedot on pystytty laskemaan suoraviivaisesti käyttäen kuntakohtaisia aineistoja. Kaikkia tarvittavia aineistoja, kuten keskeisiä aluetilinpäidön tietoja, ei kuitenkaan ole saatavilla kuntajaolla. Näiden tietotarpeiden osalta maakunta- tai seutukuntatietoja jaetaan kuntatiedoiksi käyttäen sopivaa jakotekijää (muun muassa väestö tai pinta-ala). Näin menettelemällä kaikki selvitykset voidaan siten esittää nimenomaan Viitoskäytävän alueella. Tilasto- ja tietolähteinä on käytetty pääosin avoimesti saatavilla olevia aineistoja. Maakunnittaiset työllisyystiedot ovat erikseen tilattava aineisto.

Tilastoaineistojen lisäksi selvitykseen sisältyy neljä case-tarkastelua, joilla havainnollistetaan muun muassa Viitoskäytävän alueella toimivien yritysten viennin ja vientiarvonlisäyksen potentiaalia. Tarkasteluun valittiin neljä yritystä, jotka hyödyntävät alueen raaka-ainetuotantoa ja muita toimijoita tai verkostoja liiketoiminnassaan. Tarkastelu perustuu yritysten johdon haastatteluihin ja yrityksistä saatavilla olevaan dokumentaatioon.

Asiantuntijaselvitys muodostuu seuraavista osista. Luvussa 2 kuvataan Viitoskäytävän väestöä ja muuttoliikettä. Luku 3 käsittelee alueen työllisyyttä ja koulutusta. Luvussa 4 kartoitetaan Viitoskäytävän suurimpia yrityksiä liikevaihdolla ja työntekijämäärällä mitattuna. Luku 5 esittelee Viitoskäytävän merkittävimpiä toimialoja. Luvussa 6 käsitellään alueen monipaikkaisuutta. Luvussa 7 luodaan katse tulevaisuuteen ja pohditaan Viitoskäytävän alueen vahvuuksia ja tulevaisuuden kehityskulkuja

2 Viitoskäytävän väestö ja muuttoliike

2.1 Väestö

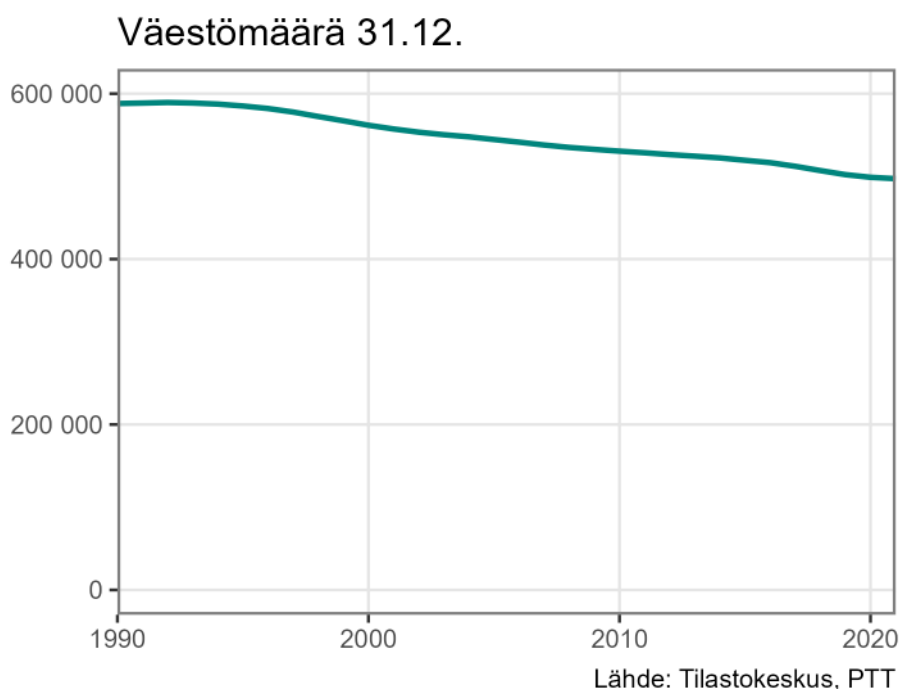
Viitoskäytävän alueella asuu vajaa 500 000 asukasta. Väestö on painottunut alueen eteläosiin. Puolet alueen väestöstä asuu Pohjois-Savon maakunnassa ja hieman yli neljäsosa Etelä-Savon maakunnassa (taulukko 1). Itä-Lapin ja Koillismaan alueella asuu vain vajaa 10 prosenttia alueen asukkaista. Viitoskäytävän alueella Kuopio, Kajaani ja Mikkeli ovat maakuntiensa keskuskuntia. Viitoskäytävän suurin kunta on Kuopio, jossa asui vuonna 2021 lähes viidesosa Viitoskäytävän alueen väestöstä. Alueen toiseksi suurin kaupunki on Mikkeli (reilu 10 prosenttia väestöstä), kolmanneksi suurin Kajaani (reilu seitsemän prosenttia väestöstä) ja neljänneksi suurin Savonlinna (reilu kuusi prosenttia). Pelkosenniemi on alueen pienin kunta väkimäärällä mitattuna.

Taulukko 1. Viitoskäytävän alueen asukasluvut vuonna 2021.

Viitoskäytävän alueet	Väkiluku	Väestön osuus koko Viitoskäytävän väestöstä (%)
Etelä-Savo	131 688	26,5
Pohjois-Savo	248 363	49,9
Heinävesi	3 136	0,6
Kainuu	71 255	14,3
Koillismaa	19 078	3,8
Itä-Lappi	23 707	4,8
Koko Viitoskäytävän alue	497 227	100

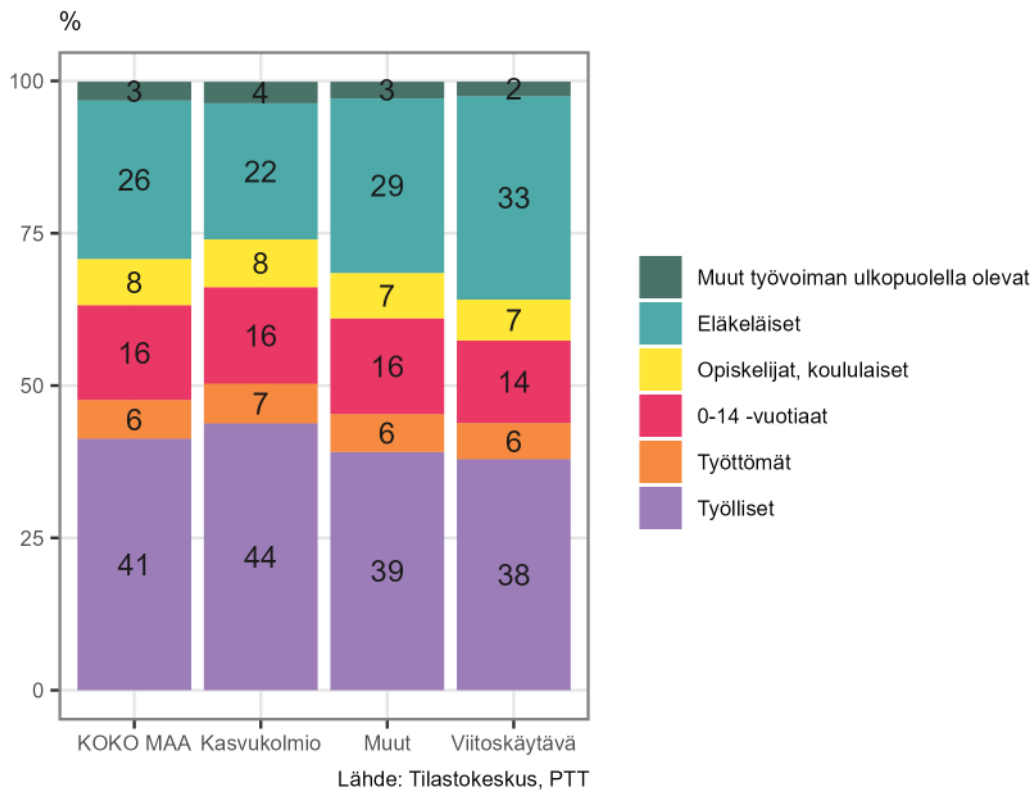
Viime vuosikymmeninä Suomen väestö on keskittynyt voimakkaasti erityisesti Uudenmaan, Pirkanmaan ja Varsinais-Suomen maakuntien muodostamaan kasvukolmioon. Ylipäättään kaupungistuminen on kasvattanut suurien kasvukeskusten asukasmäärää. Tämä kehitys näkyy myös Viitoskäytävällä. Väestö on vähentynyt Viitoskäytävän alueen kunnissa viime vuosikymmeninä (kuvio 3). Vielä kolmekymmentä vuotta sitten alueen väkiluku oli melkein 600 000. Alueen väkiluku on vähentynyt 30 vuodessa noin 16 prosentilla. Vuonna 1990 Viitoskäytävän alueella asui lähes 12 prosenttia Suomen väestöstä. Vuonna 2021 osuus oli 9 prosenttia.

Kaupungistumiskehitystä on nähty myös Viitoskäytävän sisällä, kun väestö on keskittynyt Kuopioon. Vuosien 2005 ja 2021 välillä Kuopion väestö on kasvanut 10 prosenttia, mikä on eniten koko alueella. Osittain kehityksen taustalla on useat vuosina 2005–2017 tapahtuneet kuntaliitokset. Siilinjärvellä väestö on kasvanut viisi prosenttia. Muissa kunnissa väestö on vähentynyt tarkasteluperiodilla. Mediaaniväestönlasku on 19,5 prosenttia. Eniten väestö on vähentynyt Hyrynsalmella, jossa väestö on vähentynyt reilu 30 prosenttia vuosien 2005 ja 2021 välillä.

Kuvio 3. Viitoskäytävän alueen väestön muutos vuosina 1990–2021.

Vuoden 2020 tilastojen mukaan Viitoskäytävän asukkaista 38 prosenttia lukeutui työllisiin (kuvio 4). Työttömiä oli 6 prosenttia, opiskelijoita 7 prosenttia, eläkeläisiä 33 prosenttia ja alle 14-vuotiaita 14 prosenttia. Muita työvoiman ulkopuolella olevia oli 2 prosenttia. Koko maassa prosenttimäärät olivat suhteellisen samat, työllisiä muutama prosenttiyksikkö enemmän ja eläkeläisiä vähemmän. Vuonna 2020 Viitoskäytävällä oli jonkin verran vähemmän työllisiä kuin kasvukolmion kunnissa, mutta melko saman verran kuin muualla Suomessa. Toisaalta työttömiä oli hieman vähemmän. Viitoskäytävällä on selvästi enemmän eläkeläisiä kuin kasvukolmiossa tai koko maassa.

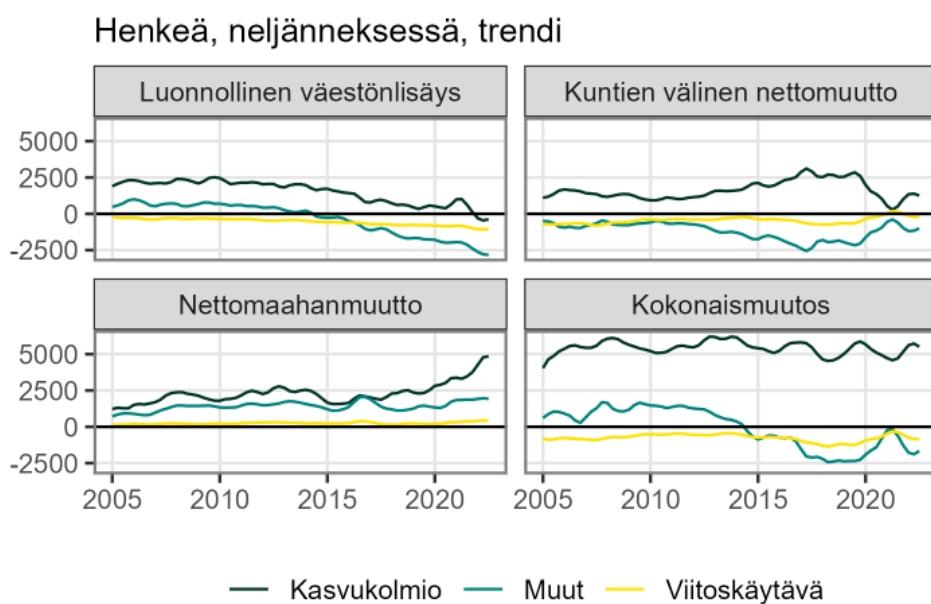
Kuvio 4. Väestöjakauma Viitoskäytävällä ja muilla alueilla vuonna 2020. Lähde: Tilastokeskus.

Viitoskäytävän väestö on iäkkäämpää kuin muun maan väestö. Viitoskäytävällä 65 vuotta täyttäneiden osuus oli vuonna 2021 29 prosenttia, kun koko maassa se oli 23 prosenttia. Väestöllinen huoltosuhde oli vuonna 2021 75, kun se koko maassa on 62. Tämä tarkoittaa, että Viitoskäytävän alueella on sataa työkäistä (15–64-vuotiaat) kohti 75 ei-työkäistä kansalaista. Koko maassa keskiarvo on 62 ei-työkäistä sataa työkäistä kohti. Taloudellinen huoltosuhde oli Viitoskäytävällä vuonna 2020 166, eli alueella oli 166 ei-työllistä sataa työllistä kohti. Koko maan luku oli 142.

Viitoskäytävällä maaseudulla asuvien osuus oli vuonna 2020 koko maan keskiarvoa selvästi suurempi. Viitoskäytävällä maaseutualueella asui 49 prosenttia väestöstä, kun koko maassa vastaavasti vain 27 prosenttia väestöstä. Kaupungeissa asui koko maassa 72 prosenttia väestöstä, kun Viitoskäytävällä 50 prosenttia.

2.2 Muuttoliike

Kuten muualla Suomessa myös Viitoskäytävällä luonnollinen väestönlisäys eli syntyneiden enemmitys kuolleisiin nähden on jo pitkään ollut negatiivinen (kuvio 5). Myös kuntien välinen nettomuutto on ollut negatiivinen Viitoskäytävällä. Korona-aika sulkuineen ja laajentuneine etätyömahdollisuuksineen näytti kuitenkin vaikuttaneen positiivisesti Viitoskäytävän nettomuuttoon ainakin hetkellisesti. Maahanmuuttajia alue on houkutelut hieman.

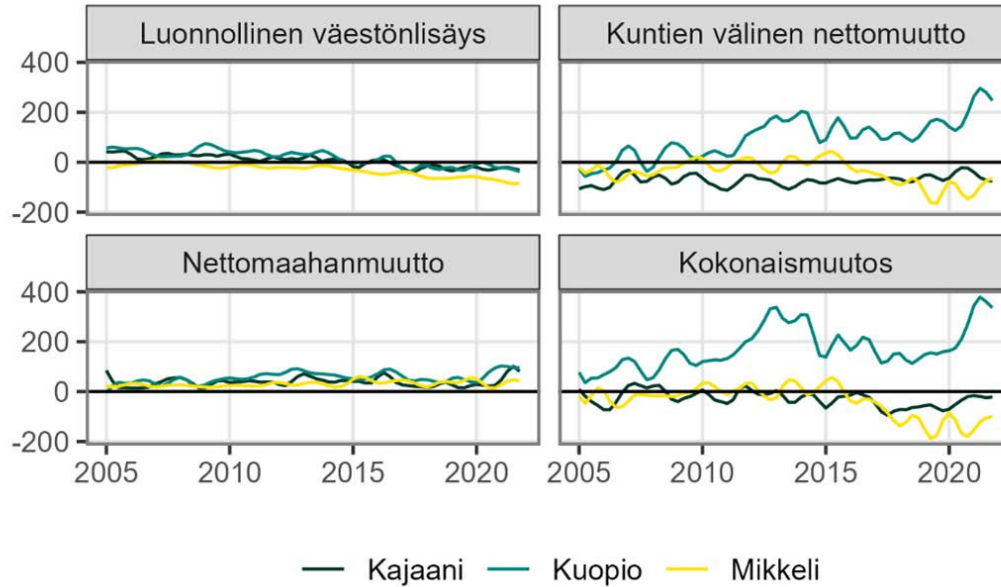
Lähde: Tilastokeskus, PTT

Kuvio 5. Väestön muutos Viitoskäytävällä ja muilla alueilla vuosina 2005–2022Q3.

Alueen suurimmissa kunnissa luonnollinen väestönlisäys on ollut negatiivinen jo useamman vuoden ajan (kuvio 6). Kuopio on houkutelut muuttajia kiihtyvällä tahdilla, mutta Kajaanissa ja Mikkelissä kuntien välinen nettomuutto on ollut negatiivista jo pitkän aikaa. Maahanmuuttajia Viitoskäytävän suurimmat kunnat ovat houkutelleet tasaisesti. Kajaanin ja Kuopion osalta maahanmuuttajien määrän kasvu näyttäisi hieman kiihtyneen viime vuosina. Väestön kokonaiskasvu on Kuopiossa ollut voimakasta. Vuoden 2010 jälkeen kehitys laantui, mutta taas viime vuosina väestön määrä on lisääntynyt huomattavasti. Kajaanissa ja Mikkelissä väestön kokonaismuutos on ollut negatiivinen. Korona-aika näyttäisi hieman vähentäneen väestön poisvirtausta näistä kunnista.

Väestömuutos

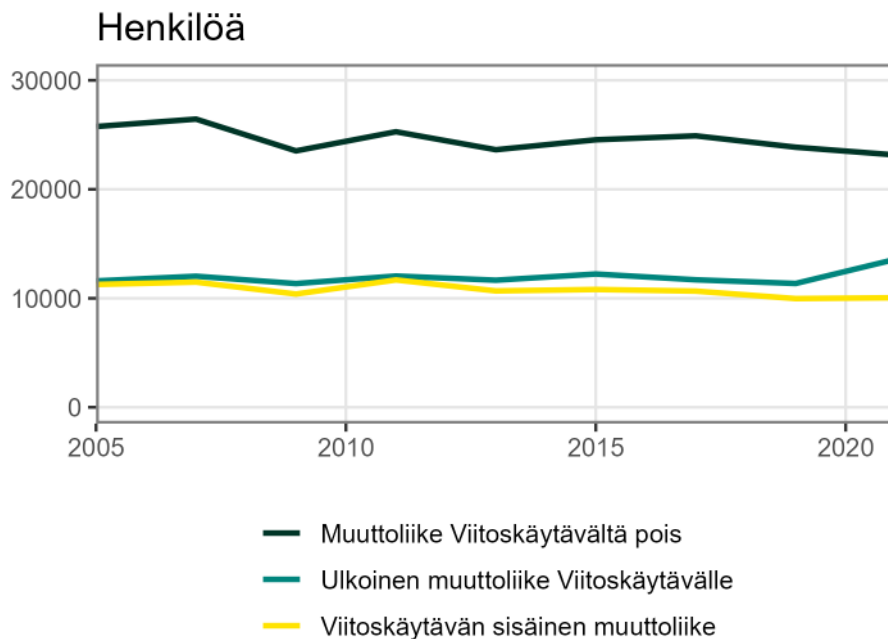
Henkeä, neljänneksessä, trendi

Lähde: Tilastokeskus, PTT

Kuvio 6. Väestön muutos Viitoskäytävän keskuskunnissa vuosina 2005–2021.

Viitoskäytävän alueella alueen sisäinen muuttoliike on ollut hienoisessa laskussa vuosien 2005 ja 2021 välillä (kuvio 7). Ulkoinen muuttoliike Viitoskäytävälle kasvoi hieman reippaammin korona-aikana. Vastaavasti muuttoliike Viitoskäytävältä pois on ollut laskusuuntainen, ja korona-aikana lasku oli hieman nopeampaa.

Lähde: Tilastokeskus, PTT

Kuvio 7. Viitoskäytävän sisäinen ja ulkoinen muuttoliike vuosina 2005–2021. (Aineisto vain joka toiselta vuodelta.)

Viitoskäytävän sisäinen muuttoliike on vuosina 2005–2021 kohdistunut eniten Kuopioon, Siilinjärvelle ja Kajaaniin (taulukko 2). Viitoskäytävältä puolestaan muutetaan useimmiten pääkaupunkiseudulle tai muihin suuriin kuntiin, kuten Ouluun, Jyväskylään ja Tampereelle. Muualta Suomesta Viitoskäytävälle kohdistunut muuttoliike on suuntautunut pääasiassa Kuopioon, Mikkeliin ja Savonlinnaan. Viitoskäytävälle muutetaan tyypillisimmin pääkaupunkiseudulta ja muista isoista kunnista, kuten Oulusta, Jyväskylästä ja Joensuusta.

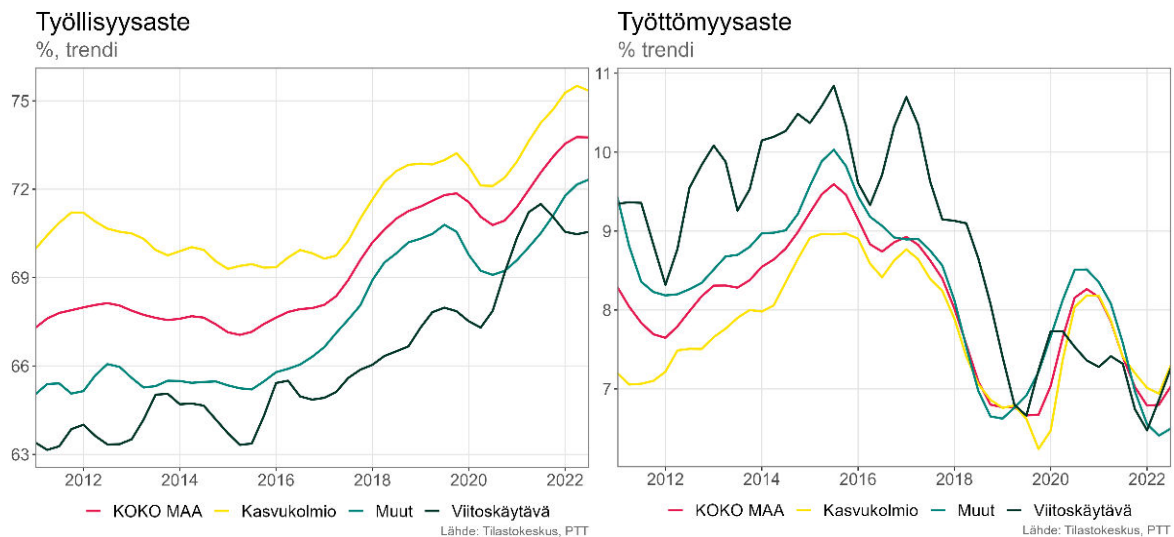
Taulukko 2. Muuttoliikkeen suuntautuminen Viitoskäytävällä vuosina 2005–2021. Lähde: Tilastokeskus.

Viitoskäytävä → Viitoskäytävä (tulokunta)							
Kuopio	Siilinjärvi	Kajaani	Mikkeli	Iisalmi	Varkaus	Savonlinna	Pieksämäki
Viitoskäytävä → Muu Suomi (tulokunta)							
Helsinki	Oulu	Jyväskylä	Tampere	Joensuu	Rovaniemi	Espoo	Vantaa
Muu Suomi → Viitoskäytävä (tulokunta)							
Kuopio	Mikkeli	Savonlinna	Kajaani	Kuusamo	Varkaus	Pieksämäki	Iisalmi
Muu Suomi → Viitoskäytävä (lähtökunta)							
Helsinki	Oulu	Jyväskylä	Joensuu	Tampere	Vantaa	Espoo	Rovaniemi

3 Viituskäytävän työllisyys ja koulutustaso

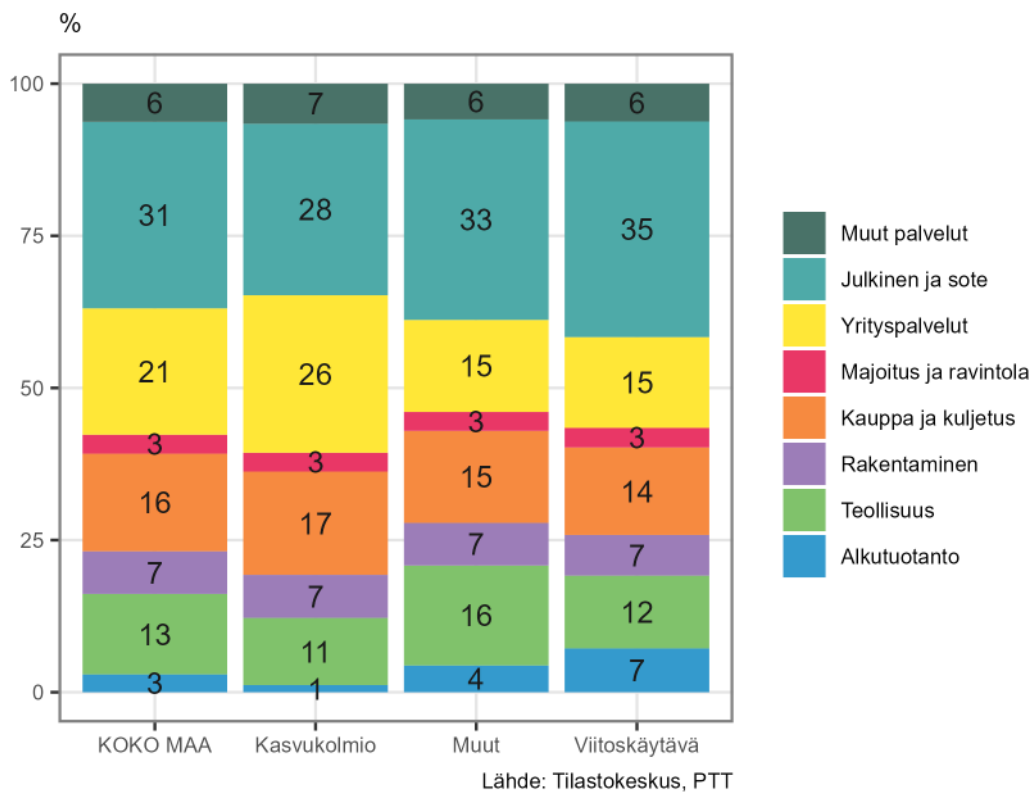
3.1 Työllisyys

Viituskäytävän työllisyysaste on ollut selvästi matalampi kuin muualla Suomessa (kuvio 8). Koronakriisin aikana alueen työllisyys kehittyi kuitenkin selvästi paremmin kuin muilla alueilla. Vastaavasti Viituskäytävän työttömyysaste on aiemmin ollut selvästi korkeampi kuin koko maassa, mutta koronakriisin jälkeen alueen työttömyysaste on tippunut kaikista pienimmäksi. Vuoden 2022 keväällä Venäjän hyökkäyssota Ukrainassa lisäsi talouden epävarmuuksia, mikä käänsi työttömyysasteen kasvuun koko maassa. Viituskäytävän positiivisen työllisyys- ja työt-tömyysasteen kehityksen takana on useampi syy. Ensinnäkin alueen metsä- ja kaivosteollisuudella sekä konepajoilla on mennyt hyvin ja siellä on voitu palkata uusia työntekijöitä. Toisaalta useat työttömät työnhakijat ovat eläköityneet ja poistuneet työvoimasta.

Kuvio 8. Työllisyys- ja työttömyysaste Viituskäytävällä ja muilla alueilla vuosina 2011–2022/7.

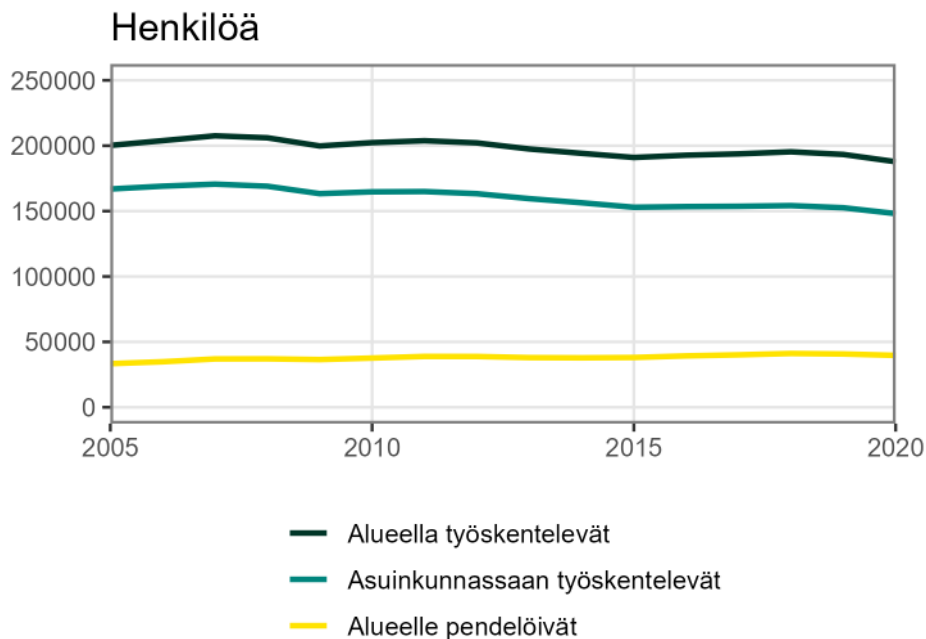
Työpaikkojen määrän mukaan Viituskäytävän alueen suurimmat toimialat ovat julkinen ja sosiaali- ja terveyspalvelut, yrityspalvelut ja kauppa ja kuljetus (kuvio 9). Toimialojen osuudet alueen työpaikoista eivät poikkea merkittävästi koko maan tilastoista. Julkinen ja sote kattavat yli kolmasosan työpaikoista, noin 35 prosenttia. Yrityspalvelut kattavat vajaan kuudesosan eli 15 prosenttia ja kauppa ja kuljetus 14 prosenttia. Teollisuuden osuus on hieman yli 10 prosenttia ja alkutuotannon 7 prosenttia. Alkutuotannon osuus koko maan työpaikoista toimialoittain on vain 3 prosenttia, joten alkutuotanto on verrattain suurempi työllistäjä Viituskäytävän alueella.

Kuvio 9. Toimialojen osuus Viitoskäytävän työpaikoista vuonna 2020.

Työnantajasektorien mukaan työpaikat jakautuivat vuonna 2020 hieman poikkeavasti koko maan tilastoihin nähden. Yksityinen sektori kattoi 52 prosenttia Viitoskäytävän alueen työpaikoista, kun koko maassa vastaavasti yksityinen sektori kattoi 59 prosenttia työpaikoista. Kunnalla työskenteli hieman enemmän työntekijöitä Viitoskäytävällä kuin koko maassa. Viitoskäytävällä kunnan osuus oli 29 prosenttia ja koko maassa 23 prosenttia. Valtion osuus oli yhtä suuri molemmissa tilastoissa. Vuonna 2020 Viitoskäytävällä oli hieman enemmän yrittäjiä kuin muualla Suomessa, sillä Viitoskäytävällä yrittäjiä oli 12 prosenttia ja koko maassa 10 prosenttia.

Työpaikkojen määrä eli Viitoskäytävän alueella työssäkäyvien määrä on laskenut kuusi prosenttia vuosina 2005–2020 (Kuvio 10). Asuinkunnassaan työskentelevien määrä on myös laskenut vastaavana ajankohtana. Puolestaan Viitoskäytävän kuntiin pendelöivien määrä on lisääntynyt. Tässä viitataan sekä alueen sisäiseen pendelöintiin että alueen ulkopuolelta tulevaan pendelöintiin. Vuonna 2020 Suomussalmella, Kuhmossa ja Kuusamossa asuinkunnassa työskentelevien osuus alueella työskentelevistä on suurin, noin 88–90 prosenttia. Puolestaan Siilinjärvellä, Vieremässä ja Keiteleellä asuinkunnassaan työskentelevien osuus on 51–59 prosenttia, eli näihin kuntiin pendelöidään eniten.

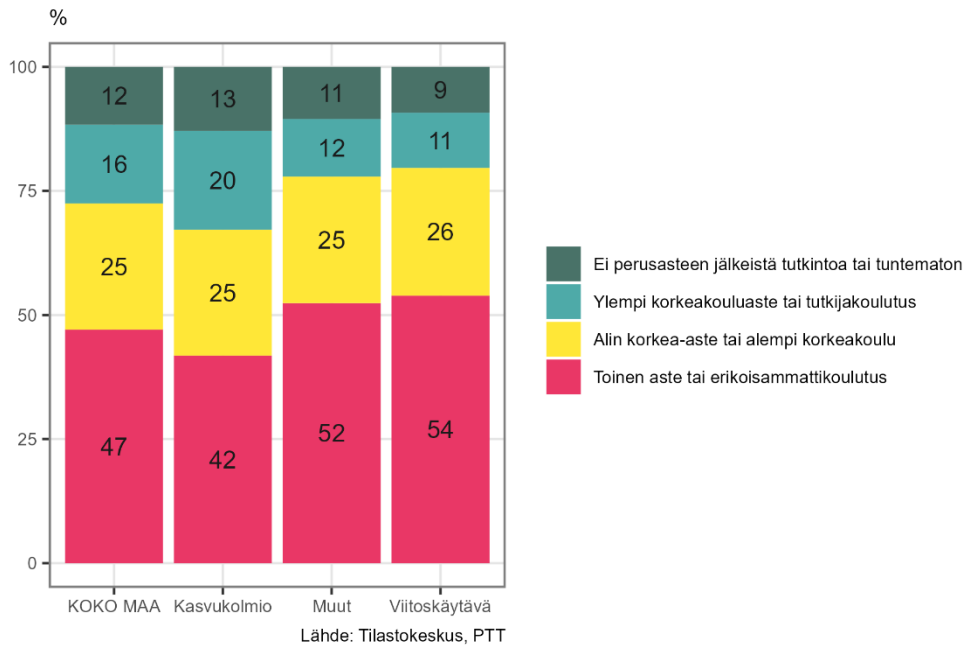

Lähde: Tilastokeskus, PTT

Kuvio 10. Viitოსkäytävän kunnissa työssäkäyvät (työpaikat) ja alueen kuntiin pendelöivät vuosina 2005–2020.

3.2 Alueen koulutus ja koulut

Väestön koulutustaso on Viitოსkäytävän alueella hieman matalampi kuin muualla Suomessa. Viitოსkäytävällä vain toisen asteen tai erikoisammattikoulutusasteen on työikäisestä väestöstä suorittanut 54 prosenttia, alemman korkeakoulututkinnon 26 prosenttia ja ylemmän korkeakoulututkinnon 11 prosenttia (Kuvio 11). Yhdeksällä prosentilla alueen väestöstä ei ole peruskoulun jälkeistä tutkintoa. Koko maassa alemman korkeakoulututkinnon suorittaneita on saman verran, mutta ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden määrä on hieman enemmän: 16 prosenttia. Vain toisen asteen tutkinnon ovat koko maan tilastoissa suorittaneet 47 prosenttia työikäisestä väestöstä. Koko maan tasolla ilman peruskoulun jälkeistä tutkintoa on 12 prosenttia.

Kuvio 11. Alueiden koulutustaso vuonna 2020.

Viituskäytävän alueella korkeakoulutusta on seitsemässä kunnassa; Etelä-Savossa Mikkelissä, Savonlinnassa ja Pieksämäellä, Pohjois-Savossa Varkaudessa, Kuopiossa ja Iisalmella sekä näiden lisäksi Kainuussa Kajaanissa (taulukko 3). Yliopistokoulutusta on saatavissa kolmessa kunnassa; Mikkelissä sijaitsee yliopistokeskus, joka tarjoaa Aalto yliopiston, Helsingin yliopiston ja Lappeenrannan teknillisen yliopiston koulutusta, Kuopiossa toimii Itä-Suomen yliopiston kampus ja Kajaanissa sijaitsee Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskus.

Alueen merkittävimmät ammattikorkeakoulut ovat Pohjois-Savon alueella toimiva Savonia ammattikorkeakoulu, jolla on yksiköitä Kuopiossa, Iisalmessa ja Varkaudessa, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, joka toimii Mikkelissä, Savonlinnassa, Kotkassa ja Kouvolassa sekä Pieksämäellä sijaitseva Diakonia ammattikorkeakoulu. Vuonna 2021 käytävän alueella oli reilu 39 000 korkeakouluopiskelijaa.

Toisen asteen oppilaitoksia Viituskäytävällä on yhteensä 18 kappaletta 10 kunnassa. Suurimpia toisen asteen ammattikouluja ovat Savon ammattiopisto Kuopiossa, Kainuun ammattiopisto Kajaanissa, Etelä-Savon ammattiopisto Mikkelissä, Ylä-Savon ammattiopisto Iisalmessa ja Ammattiopisto SAMledu Savonlinnassa. Vuonna 2021 Viituskäytävän alueella oli reilu 20 000 toisen asteen opiskelijaa.

Taulukko 3. Viitoskäytävän alueen korkeakoulutus.

Alue	Korkeakoulu
Etelä-Savo	
Mikkeli	Yliopistokeskus ja Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
Savonlinna	Itä-Suomen yliopisto ja Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
Pieksämäki	Diakonia ammattikorkeakoulu ja Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
Pohjois-Savo	
Varkaus	Savonia ammattikorkeakoulu
Kuopio	Itä-Suomen yliopisto, Savonia ammattikorkeakoulu ja
Iisalmi	Savonia ammattikorkeakoulu
Kainuu	
Kajaani	Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskus ja Kajaanin ammattikorkeakoulu

4 Viituskäytävän toimialat ja yritykset

Tilastokeskuksen aineistojen mukaan Viituskäytävän tuottaman bruttokansantuotteen osuus koko maan bruttokansantuotteesta oli vuonna 7,4 prosenttia. Viituskäytävän alueen bruttokansantuote on ollut vuosina 2000–2019 nousujohteista kasvaen esimerkiksi Pohjois-Savossa, Etelä-Savossa ja Kainuussa alle 20 000 eurosta asukasta kohden vuodessa yli 30 000 euroon (Valtiokonttori 2019). Pohjois-Savossa on Itä-Suomen suurin bruttokansantuote.

Viituskäytävän yritysten toimialat ovat hyvin maa- ja metsätalousvoittoisia, sillä nämä toimialat ovat viiden suurimman toimialan joukossa yli kolmessa neljästä alueen kunnasta. Lisäksi alueella on paljon kiinteistö- ja rakennuspalveluita tarjoavia yrityksiä. Viituskäytävällä on myös paljon kuljetusalan yrityksiä.

Maakuntien osuuskaupat ovat sekä liikevaihdoltaan että työntekijämääriltään suurimpien työnantajien joukossa Viituskäytävän alueella (Taulukko 4 ja Taulukko 5). Viituskäytävän alueen kuntien muiden suurimpien yritysten toimialoja ovat sähkön kauppa, eri teollisuuden aloille tuotetut laitteet, puukauppa ja kaivostoiminta. Pohjois-Savossa sijaitsevat Viituskäytävän liikevaihdoltaan suurimmat yritykset (taulukko 4), mitä selittää osaltaan alueen suurempi asukasluku verrattuna Viituskäytävän muihin alueisiin. Pohjois-Savon suurimpia yrityksiä Osuuskaupan jälkeen ovat metsäkoneita valmistava Ponsse Oy, Osuuskunta Maitosuomi, joka vastaa toiminta-alueensa omistajatilojen maidon hankinnasta ja saha Keitele Timber Oy.

Lisäksi Pohjois-Savossa suurimpien yritysten joukkoon kuuluvat betonituotteita valmistava Lujabetoni Oy, sähkökauppaan erikoistunut Väre Oy, ohjelmistokonsultointiyritys Istekki Oy ja paperiteollisuuden yritys Mondi Powerflute Oy. Alueella on lisäksi suuria yrityksiä rakennus- ja kaivostoiminnassa. Osuuskauppa, metsätalouden yritykset ja konsulttipalvelut kuuluvat samalla alueen suurimpiin työnantajiin.

Liikevaihdolla mitattuna Etelä-Savossa suurimpia yrityksiä ovat Järvi-Suomen energia Oy ja Lumme energia Oy. Alueen muita suuria yrityksiä ovat teollisuuden ja rakentamisen suunnittelu- ja konsulttityhtiö Rejlers Oy, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, paperiteollisuuteen erikoistunut Andritz Savonlinna Works Oy, komposiittivalmistaja Exel Composites Oyj ja rakenneteknisiin palveluihin erikoistunut KPA Unicon Oy. Andritz Savonlinna Works Oy ja KPA Unicon Oy ovat myös alueen suurimpien työnantajien joukossa.

Taulukko 4. Yritykset yli 50 milj. euron liikevaihdolla Viitoskäytävän alueella vuonna 2021. Yhdestä kunnasta on valittu mukaan enintään viisi suurinta yritystä liikevaihdon perusteella.

Alue	Yritys	Liikevaihto (milj. €)
Etelä-Savo		
Mikkeli	Osuuskauppa Suur-Savo	412
	Järvi-Suomen Energia Oy	144
	Lumme Energia Oy	116
	Rejlers Finland Oy	95
	Kaakkois-Suomen amk XAMK	88
Savonlinna	Andritz Savonlinna Works Oy	59
Pieksämäki	KPA Unicon Oy	52
Mäntyharju	Exel Composities Oyj, pääkont.	56
Pohjois-Savo		
Kuopio	Osuuskauppa PeeÄssä	635
	Väre Oy	178
	Istekki Oy Viestikadun toimipiste	153
	Mondi Powerflute Oy	157
	Servica Oy	99
Lapinlahti	Osuuskunta Maitosuomi	442
Vieremä	Ponsse Oyj	582
Keitele	Keitele Timber Oy	273
	Keitele Forest Oy	141
	Keitele Wood Products Oy	128
Iisalmi	Olvi oyj	169
	Normet oy	129
Siilinjärvi	Lujabetoni Oy	181
	Voimatel Oy	127
	Savon Voima Verkko Oy	109
Suonenjoki	Savon Voima Oyj	74
	Maitomaa Osuuskunta	53

Kainuu

Sotkamo	Terrafame Oy	378
Kajaani	Osuuskauppa Maakunta	186
	Kajave Oy	51
Kuhmo	Kuhmo Oy	126

Koillismaa

Kuusamo	Pölkky Oy	143
	Koillismaan Osuuskauppa	106
	Kuljetusliike Kantola & Koramo Oy	56

Itä-Lappi

Sodankylä	Boliden Kevitsa Mining Oy	445
-----------	---------------------------	-----

Kainuun suurin yritys on Sotkamossa sijaitseva Terrafame Oy, Koillismaalla Kuusamossa sijaitseva puunjalostukseen erikoistunut yritys Pölkky Oy ja Itä-Lapissa Sodankylässä sijaitseva monimetallikaivos Boliden Kevitsa Mining Oy. Nämä yritykset ovat liikevaihdolla mitattuna merkittäviä koko Viitoskäytävän alueella.

Viitoskäytävän alueella suurimpia työnantajia ovat Pohjois-Savon ja Etelä-Savon Osuuskaupat ja yrityspalveluita tuottava Servica Oy (Taulukko 5). Kussakin työskentelee reilu 1200 henkilöä. Alueen seuraavaksi suurimmat työnantajat ovat Ponsse Oyj ja Rejlers Oy, jotka työllistävät lähes 1000 henkilöä kumpikin. Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu sekä Terrafame Oy työllistää molemmat liki 900 henkilöä.

Taulukko 5. Viitoskäytävän alueen suurimmat työnantajat (yli sata henkeä työllistävät yritykset) vuonna 2021. Yhdestä kunnasta on valittu mukaan enintään viisi suurinta yritystä.

Alue	Yritys	Työntekijöiden määrä
Etelä-Savo		
Mikkeli	Osuuskauppa Suur-Savo	1288
	Rejlers Finland Oy	945
	Kaakkois-Suomen amk XAMK	893
	Savonlinja Mikkeli	477
	Etelä-Savon ammattiopisto	322
Mäntyharju	Exel Composities Oyj, pääkont.	257
	Veisto Oy	175
Savonlinna	Andritz Savonlinna Works Oy	172
Pieksämäki	Partaharjus Puutarha Oy	175
	KPA Unicon Oy	149
	Hoitokoti Matti ja Liisa Koti Oy	175
Sulkava	Järvi-Saimaan palvelut Oy	138
Pohjois-Savo		
Kuopio	Osuuskauppa PeeÄssä	1 342
	Servica Oy	1 207
	Istekki Oy Viestikadun toimipiste	833
	Leijona Catering Oy	524
	Savonia-ammattikorkeakoulu	479
Vieremä	Ponsse Oyj	976
Siilinjärvi	Voimatel Oy	801
	Lujabetoni Oy	778
	Sakupe Oy	243
	Tormenta Oy	100
	Savon Voima Oyj	129
Iisalmi	Normet oy	451

	Olvi oyj	373
	Genelec Oy	218
	Profile Vehicles oy	149
	Pohjolan Matka	121
Keitele	Keitele Timber Oy	308
	Keitele Wood Products Oy	158
Varkaus	SSG Sahala Oy	176
	Honeywell Oy	150
	Aikawa Fiber Technologies Oy	159
	Call Waves Solutions Finland Oy	145
	Savopak Oy	112
Leppävirta	Gebwell Oy	180

Kainuu

Sotkamo	Terrafame Oy	879
	Vuokatinrinteet	112
Kajaani	Osuuskauppa Maakunta	453
	Fin-Terpuu Oy	330
	Eltel Networks Pohjoinen Oy	255
	Kajaanin ammattikorkeakoulu	231
Kuhmo	Kuhmo Oy	149
Suomussalmi	KEMET Electronics Oy	133

Koillismaa

Kuusamo	Kuljetusliike Kantola & Koramo Oy	356
	Koillismaan Osuuskauppa	312
	Pölkky Oy	176

Itä-Lappi

Sodankylä	Boliden Kevitsa Mining Oy	591
-----------	---------------------------	-----

5 Viituskäytävän kansantaloudellinen merkitys – alueen talous ja arvonlisät

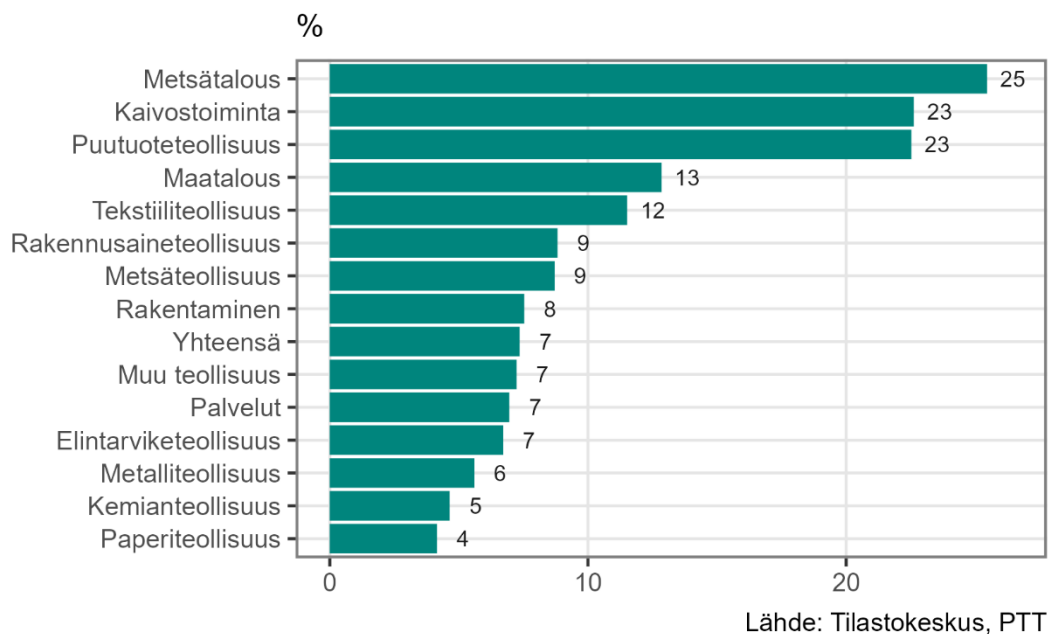
Tässä luvussa kuvataan Viituskäytävän alueen tuottamaa arvonlisää ja vientiä. Analyysissä tarkastellaan, mihin alueen tuotanto päättyy ja mitä tuotantopanoksia alueelle virtaa. Tarkastelu tehdään vuoden 2019 aineistolla. Alueellinen arvonlisäys laski lähes kaikissa maakunnissa poikkeusvuonna 2020, kun pandemia vaikutti maailmaanlaajuisesti talouteen. Pohjois-Savossa ja Etelä-Savossa arvonlisäyksen muutos laski nopeammin kuin koko maassa keskimäärin, mutta Kainuussa ja Pohjois-Pohjanmaalla lasku oli selvästi hitaampaa. Lapissa arvonlisäys kasvoi jalostustoimialan kasvun ansiosta. Suurimman osan Suomen bruttoarvonlisäyksestä tuottavat palvelutoimialat, joihin pandemiatilanne vuonna 2020 vaikutti suuresti (SVT 2020).

Viituskäytävän tuottamaa arvonlisää kuvataan lisäksi tärkeimpien toimialojen ja niiden keskeisimpien yritysten kuvauksen avulla. Viituskäytävän viennin ja vientiarvonlisäyksen potentiaalini havainnollistamiseksi valittiin neljä alueen vientikärkiyritystä case-tarkasteluun. Tarkasteluun valitut yritykset hyödyntävät alueen raaka-ainetuotantoa ja muita toimijoita tai verkostoja liiketoiminnassaan. Näiden yritysten osalta kuvataan mm. liiketoiminnan menestystekijöitä, viennin kehitystä ja kasvupotentiaalia. Tarkasteluun valittiin seuraavat yritykset: Keitele Group (Keitele ja Kemijärvi, edustaa metsätaloutta), Terrafame (Sotkamo, edustaa kaivannaisalaa), Andritz AG/Oy (Varkaus ja Savonlinna, edustaa teknologiateollisuutta) ja Osuus-kunta Maitosuomi (Lapinlahti, edustaa elintarviketeollisuutta).

5.1 Viituskäytävän arvonlisäys ja vienti

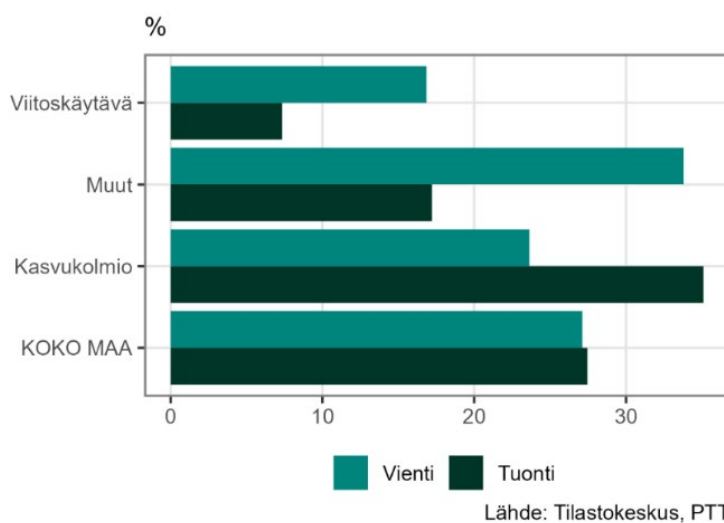
Vuonna 2019 Viituskäytävällä tuotettujen palveluiden ja tavaroiden kokonaisarvo eli alueen tuotos oli noin 30 miljardia euroa. Viituskäytävän tuotos muodostuu melko tasan välituotekäytöstä ja arvonlisäyksestä. Arvonlisäyksen osuus Viituskäytävän tuotoksesta on suurempi kuin keskimäärin koko maassa, jossa se on 46 prosenttia. Korkea arvonlisäyksen osuus on seurausta ennen muuta alkutuotantovaltaisuudesta. Viituskäytävällä palkansaajakorvausten osuus on 26 prosenttia, mikä on hieman enemmän kuin Suomessa keskimäärin (25 prosenttia).

Viituskäytävän osuus toimialojen arvonlisäyksestä vaihtelee paljon toimialoittain (Kuvio 12). Vuonna 2019 metsätaloudessa Viituskäytävän tuottama arvonlisä oli jopa neljäsosa koko maan arvonlisäyksestä. Kaivostoiminnassa ja puutuoteteollisuudessa alueen arvonlisän osuus oli lähelle neljäsosa kussakin. Maataloudessa Viituskäytävän osuus koko Suomen arvonlisästä oli noin 13 prosenttia. Pienimmät osuudet olivat paperi-, kemian- ja metalliteollisuudessa.

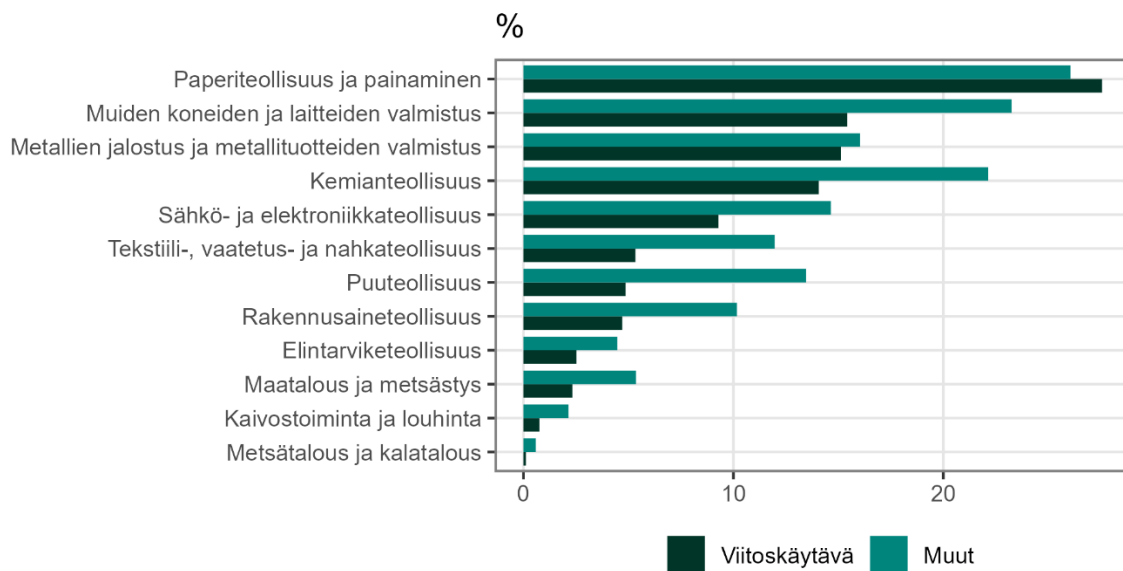
Kuva 12. Viitoskäytävän osuus toimialojen arvonlisäyksestä vuonna 2019.

Viitoskäytävällä vienti ja tuonti suhteessa alueen bruttokansantuotteeseen on ollut selvästi pienempi kuin muiden alueiden vuonna 2019 (Kuvio 13). Tämä tarkoittaa sitä, että alue on melko omavarainen. Alueella on paljon alkutuotantoa, ja suuri osa alueen raaka-ainetuotannosta kulutetaan alueen sisällä. Vuonna 2019 vienti oli reilu 15 prosenttia alueen bruttokansantuotteesta. Tuonti puolestaan reilu 5 prosenttia. Koko maassa viennin ja tuonin bruttokansantuoteosuus on reilu 25 prosenttia kummankin.

Kuvio 13. Alueiden vienti ja tuonti suhteessa bruttokansantuotteeseen vuonna 2019.

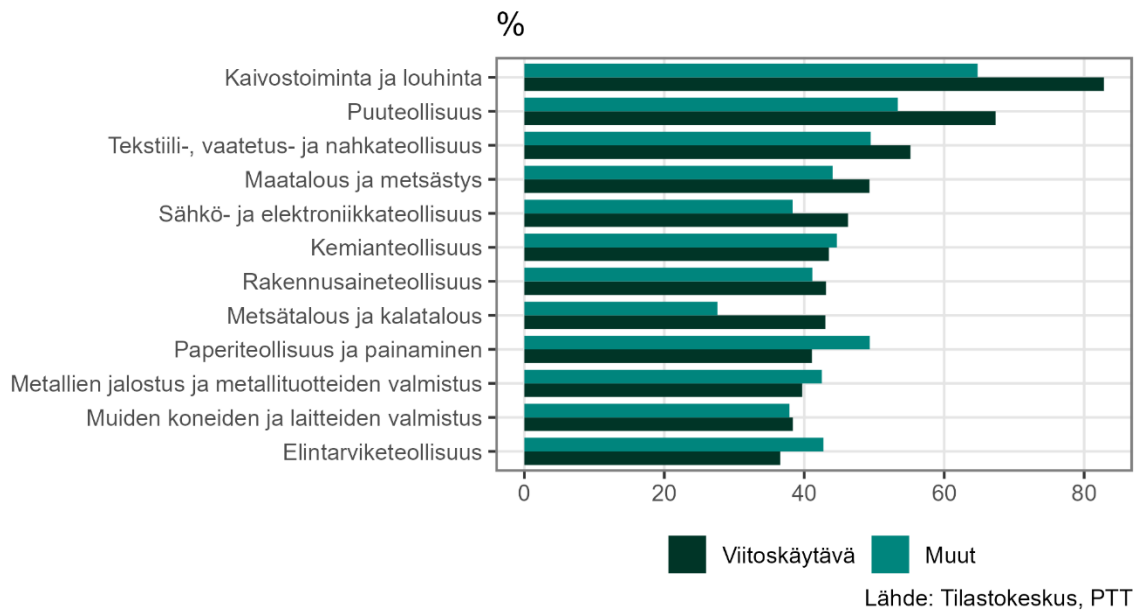
Kuvio 14 osoittaa, että Viituskäytävällä lähes kaikkien toimialojen vienti ulkomaille on pienempää kuin Suomen muissa kunnissa. Poikkeuksen tekee ainoastaan paperiteollisuus ja painaminen, jossa hieman yli neljännes bruttotuotannosta meni vientiin vuonna 2019.

Lähde: Tilastokeskus, PTT

Kuvio 14. Viituskäytävän toimialojen ulkomaan viennin osuus alueen bruttotuotannosta vuonna 2019.

Sen sijaan Viituskäytävän merkitys muille Suomen kunnille raaka-aineiden, väli tuotteiden ja valmiiden tuotteiden toimittajana näkyy kuviossa 15. Erityisesti maatalouden, metsätalouden, kaivostoiminnan ja puutuoteteollisuuden osalta Viituskäytävän rooli Suomen taloudelle on merkittävä. Näillä toimialoilla Viituskäytävän vienti muihin maakuntiin on selvästi suurempi kuin muilla kunnilla keskimäärin.

Kuvio 15. Viituskäytävän toimialojen kotimaan viennin osuus alueen bruttotuotannosta vuonna 2019.

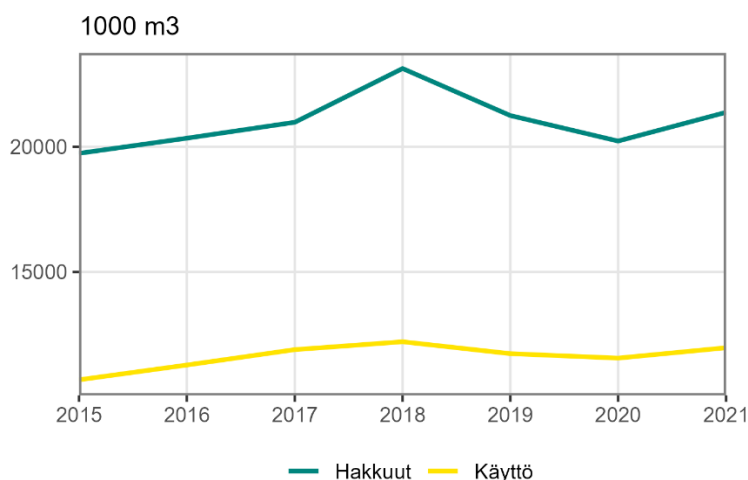
5.2 Viituskäytävän tärkeimmät toimialat

Viituskäytävän tärkeimmät toimialat ovat metsätalous, kaivostoiminta ja maa- ja elintarviketalous. Tässä luvussa käsitellään näiden toimialojen arvoketjuja ja niiden merkitystä Viituskäytävälle ja koko Suomen taloudelle. Näiden toimialojen ja Viituskäytävän synergioita on myös kartoitettu yrityksiin kohdistuvien haastatteluiden avulla.

5.2.1 Metsätalouden arvoketjut

Hakkuut ja raakapuun käyttö

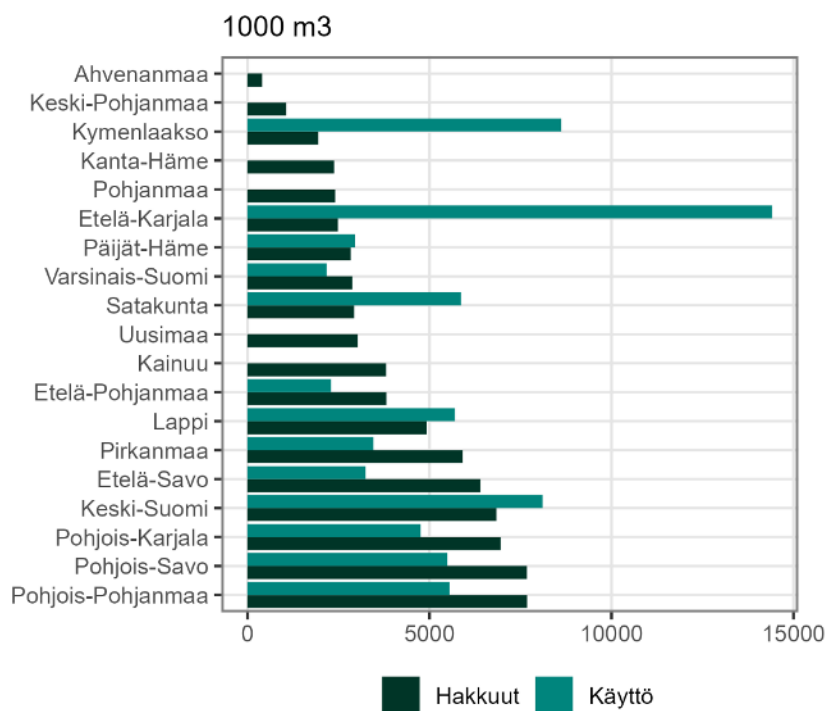
Viituskäytävällä on selvästi kokoaan suurempi vaikutus metsätaloudessa. Viituskäytävän osuus Suomen metsämaasta ja hakkuista on noin 30 prosenttia (Kuvio 16). Kuitenkin Viituskäytävän osuus Suomen puunkäytöstä on reilut 15 prosenttia, joten Viituskäytävän alueen maakunnista viedään runsaasti puuta jalostettavaksi muihin maakuntiin.

Lähde: Luke, PTT

Kuvio 16. Viitoskäytävän alueen hakkuut ja raakapuun käyttö (sis. tuontihake ja -puru) vuosina 2015–2021.

Kun tarkastellaan Suomen maakuntien hakkuita ja raakapuun käyttöä, havaitaan että maakunnista Kymenlaaksossa, Etelä-Karjalassa, Päijät-Hämeessä, Satakunnassa, Lapissa ja Keski-Suomessa käytettiin vuonna 2021 puuta enemmän kuin hakattiin (Kuvio 17). Näissä kuudessa maakunnassa osa hakkuut ylittävästä käytöstä oli tuontia muista maakunnista ja ulkomailta.

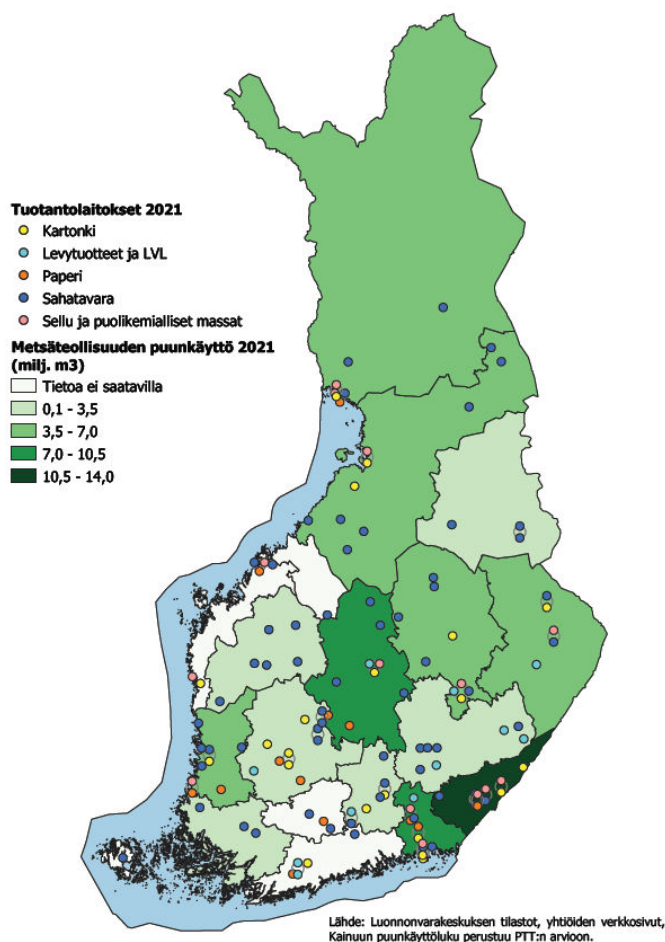

Lähde: Luke, PTT

Kuvio 17. Hakkuut ja raakapuun (sis. tuontihake ja -puru) käyttö maakunnittain. Tietosuojasystistä Tilastokeskus ei julkaise Ahvenanmaan, Kanta-Hämeen, Pohjanmaan, Keski-Pohjanmaan, Uudenmaan ja Kainuun puunkäytön lukuja.

Metsäteollisuuden tuotantolaitoksia sijaitsee ympäri Suomen. Sahoja sijaitsee varsin tasaisesti ympäri Suomen, mutta sellu-, paperi- ja kartonkitehtaat ovat keskittyneet toiselle kymmenelle paikkakunnalle (Kuvio 18). Suomen vaneri- ja LVL-tehtaat sijaitsevat muutamilla paikkakunnilla. Viitoskäytävän alueella sijaitsee kaikkia edellä mainittuja metsäteollisuuden tuotantolaitoksia.

Suomen metsäteollisuuden kolme suurinta puuta käyttävää maakuntaa olivat vuonna 2021 Etelä-Karjala (14 milj. m³), Kymenlaakso (8,4 milj. m³) ja Keski-Suomi (7,1 milj. m³). Puolestaan Lapp ym. (2022) mukaan Suomen suurimmat yksittäiset puunkäyttäjät ovat Metsä Groupin Äänekosken tehdas (5 milj. m³), Stora Enson Imatran (Kaukopää ja Tainionkoski) tehtaata (yhteensä noin 5 milj. m³), UPM-Kymmenen Kymin, Pietarsaaren ja Lappeenrannan tehtaata (3 milj. m³) sekä Versowoodin Vierumäen saha (1 milj. m³). Kolme suurinta puuta käyttävää maakuntaa ja suurimmat yksittäiset puunkäyttäjät UPM:n Pietarsaaren tehdasta lukuun ottamatta sijaitsevat Viitoskäytävän alueen naapurimaakunnissa.

Kuvio 18. Metsäteollisuuden tuotantolaitokset ja puunkäyttö maakunnittain. Kainuun puunkäyttöluku perustuu PTT:n arvioon. Lähde: Luke, Metsäteollisuus ry, Sahateollisuus ry, yhtiöiden verkkosivut ja PTT.

Viituskäytävän alueen maakunnista Pohjois-Savossa metsäteollisuus käytti puuta 4,6 milj. m³, Etelä-Savossa 2,5 miljoonaa kuutiometriä ja Kainuussa arviolta¹ 0,6 miljoonaa kuutiometriä. Viituskäytävän alueen suurimmat yksittäiset puunkäyttäjät ovat yhtiöiden verkkosivuillaan ilmoittamien tehtaidensa tuotantokapasiteettien perusteella Stora Enson Varkauden tehtaata, Keitele Groupin Kemijärven saha, Pölkky Oy:n Kuusamon sahat (Kuusamo ja Kitka), Kuhmo Oy:n Kuhmon saha ja Mondi Powerflute Oy:n Kuopion kartonkitehdas.

Tuotos ja arvonlisä

Viituskäytävän osuus sekä metsätalouden tuotoksesta että arvonlisästä oli noin neljännes vuonna 2019. Kyseisenä vuonna Viituskäytävän alueen metsätalouden tuotos oli noin 1,5 miljardia euroa ja arvonlisä noin 1,1 miljardia euroa. Suomen metsätalouden tuotoksesta noin 60 prosenttia menee välituotteiksi metsäteollisuuteen. Metsätalouden tuotoksesta reilu 35 prosenttia menee puutuoteteollisuuteen ja vajaa 25 prosenttia kartonki-, paperi- ja selluteollisuuteen. Viituskäytävän maakuntien metsätalouden tuotoksesta noin 27 prosenttia menee maakunnan omaan puutuoteteollisuuteen, kaksi prosenttia omaan paperiteollisuuteen ja 43 prosenttia muihin maakuntiin. Viituskäytävän puusta muuta suurempi osa menee puutuoteteollisuuteen.

Vuonna 2019 Suomen metsäteollisuuden tuotos oli 21,6 miljardia euroa, arvonlisäys 4,6 miljardia euroa ja viennin arvo vajaat 12,5 miljardia euroa. Viituskäytävän suora osuus tuotoksesta ja arvonlisäyksestä oli noin 9 prosenttia. Välilliset vaikutukset, muihin maakuntiin jalostettavaksi viety raakapuu, huomioiden Viituskäytävän osuus nousi reiluun 20 prosenttiin.

Case: Keitele Group

Puutuotteita maailmalle Viituskäytävän teitä ja rautateitä pitkin

Keitele Group on perheyrittäjä, joka valmistaa sahatavaraa ja puutuotteita Keiteleellä, Alajärvellä ja Kemijärvellä. Vuonna 2021 yhtiö toimitti asiakkailleen vajaat miljoona kuutiota sahatavaraa ja jalosti puutuotteita yli 300 000 kuutiota. Yhtiö on yksi alansa suurimmista Suomessa. Keitele Group on pärjännyt

¹ Arvio perustuu Kainuussa sijaitsevien suuren mittaluokan sahojen (Pölkky Oy:n Kuusamon ja Kitkan sahat sekä Kuhmo Oy:n saha) verkkosivuillaan antamien tietojen mukaiseen 620 000 m³ suuruiseen sahatavaran tuotantokapasiteettiin, EK:n vuoden 2021 suhdannebarometrien mukaiseen sahojen 94 prosentin käyntiasteeseen ja Variksen (2018) arvioon, että sahatavarakuution tuottaminen vaatii noin kaksi kuutiota tukkipuuta. Kainuussa ei sijaitse sellu- ja levyteollisuutta, joten sahauksessa syntyvä hake ja osa purusta viedään joko muihin maakuntiin tai käytetään Kainuussa energiaksi.

hyvin kansainvälisillä sahatavaramarkkinoilla, joilla menestyminen edellyttää hintakilpailu- ja laadun- tuottamiskykyä.

Perustamisestaan lähtien Keitele Group on ollut vientivetoinen yhtiö. Viennin osuus yhtiön liikevaihdosta on yli 90 prosenttia. Sen tärkeimmät vientialueet ovat Aasia, Pohjois-Afrikka ja Lähi-itä. Yksistään Aasiaan suuntautuu puolet yhtiön viennistä. Aasiassa Keitele Groupin tärkein vientimaa on Japani. Viimeisten noin kymmenen vuoden aikana Pohjois-Afrikan ja Lähi-idän osuus yhtiön viennistä kasvoi ja Euroopan väheni. Euroopan osuus yhtiön viennistä on nykyisin reilut kymmenen prosenttia.

Keitele Group kasvoi nykyiseen kokoluokkaansa vuosien 2013 ja 2020 välillä ostamalla ja modernisoidulla Alajärven sahan ja pystyttämällä täysin uuden sahan Kemijärvelle. Näiden vuosien välillä yhtiön liikevaihto kohosi reilusta 60 miljoonasta yli 200 miljoonaan euroon. Vuoden 2021 elokuussa päättyneellä tilikaudella Keitele Groupin liikevaihto ylitti 350 miljoonaa euroa lopputuotteiden korkeiden hintojen tukemana.

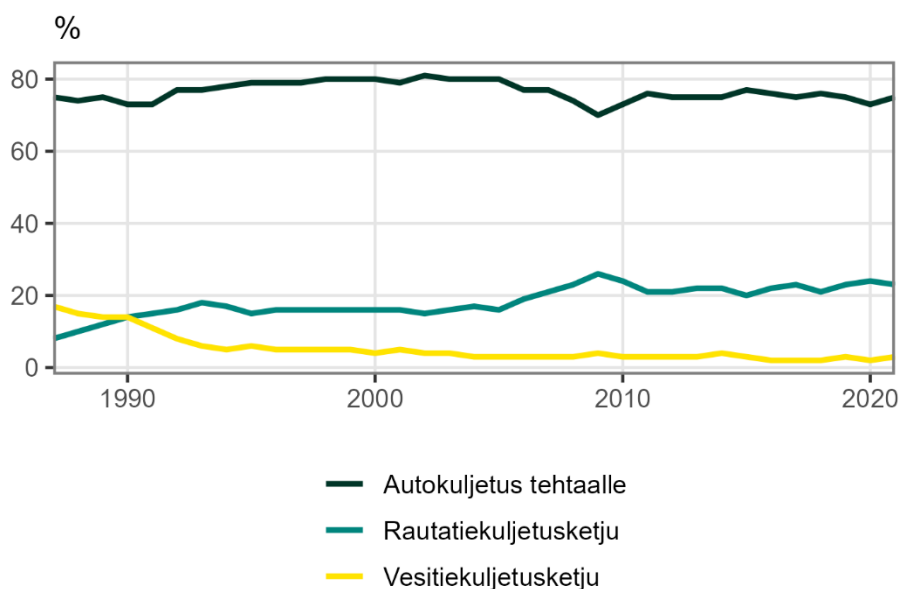
Logistiikan kannalta Viitoskäytävän alueella on merkitystä Keitele Groupille. Yhtiön konttitoimitukset lähtevät Kotkan Mussalon satamasta, jonne vientituotteet Keiteleeltä kuljetaan kumipyörillä Pohjois- ja Etelä-Savon tiestöä hyödyntäen. Kemijärven sahan tuotteet Mussaloon kuljetetaan rautateitse Viitoskäytävän alueen läpi kulkevaa reittiä. Lopputuotteiden lisäksi Viitoskäytävän alueen rautatieverkosto palvelee yhtiön metsänomistajilta ostaman ja muille metsäteollisuusyrityksille myymän kuitupuun toimituksia edelleen sitä käyttäville tuotantolaitoksille. Sahojen sivutuotteet kuljetetaan kumipyörillä lähiseudun toimituskohteisiin. Sivutuotekuljetuksissa merkittävin suorite on hake, joka kuljetetaan sellu- ja paperitehtaille. Sahoilla syntyvät poltettavat jakeet ja pelletti kuljetetaan lähiseudun voimalaitoksiin.

Viimeaikaisista globaaleista kriiseistä koronapandemia lisäsi omatoimirakentamista, mikä paransi yhtiön tuotteiden kysyntää. Venäjän hyökkäyssota ja venäläisen sahatavaran tuontikielto Eurooppaan vähentävät kilpailua Euroopassa, mutta lisäävät sitä Aasiassa, Pohjois-Afrikassa ja Lähi-idässä. Energiakriisi heikentää kuluttajien ostovoimaa ja pienentää heidän kulutusmahdollisuuksiaan. Tämä vähentää uudisrakentamista ja omatoimirakentamista, mikä heikentää sahatavaran menekkiä.

Puun kuljetus tehtaille

Suomessa suurin osa puun kuljetuksista tapahtuu autokuljetuksella. Kaikki puun kuljetukset hakkuukohteen tienvarsivarastosta alkavat autokuljetuksella. Tienvarsivarastosta osa puusta viedään puutavara-autolla suoraan puun käyttöpaikkaan ja osa rautateiden kuormauspaikoille tai uittopaikoille ja siitä rauta- tai vesiteitse aina puun käyttöpaikkaan. Vuonna 2021 tehtaalle toimitetusta puumäärästä noin 75 prosenttia kuljetettiin suoraan käyttöpaikkaan puutavara-autolla, 23 prosenttia puutavara-autolla rautateiden kuormauspaikoille ja siitä rautateitse käyttöpaikoille sekä kolme prosenttia puutavara-autolla uittopaikoille ja siitä vesitsee tehtaille (Kuvio 19). Autokuljetusten osuus tehtaalle toimitetusta puumäärästä on vaihdellut 1980-luvun lopulta lähtien 70–80 prosentissa. Vastaavalla ajanjaksolla rautatiekuljetusten osuus nousi alle kymmenestä prosentista yli 20 prosenttiin ja vesitiekuljetusten osuus laski vajaasta 20 prosentista muutamaan prosenttiin.

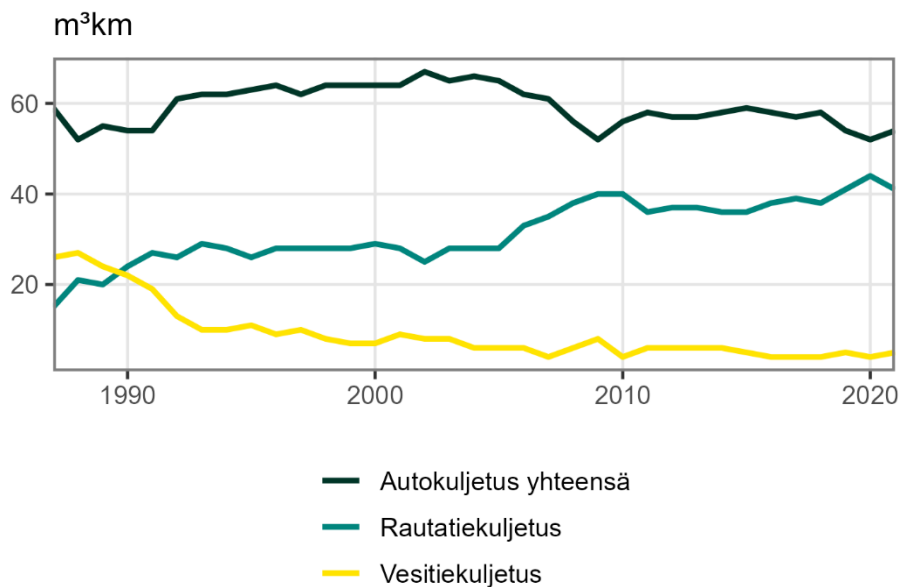
Vuonna 2019 rautatiekuljetusketjun keskipituus oli 352 kilometriä, josta ensimmäiset 50 kilometriä olivat kuorma-autolla ja loput 302 kilometriä junalla. Vesitiekuljetusketjun pituus oli 319 kilometriä, josta ensimmäiset 42 kilometriä olivat kuorma-autolla ja 287 kilometriä vesitietä. (Lapp ym. 2022). Lehtitietojen mukaan 2022 syksyllä päättyneellä uittokaudella Saimaalla, Kallavedellä ja Pielisellä uitettiin puuta nippulautoissa vajaat 600 000 kuutiometriä, mikä oli noin 30 prosenttia enemmän kuin edellisvuonna (Maaseudun tulevaisuus 30.11.2022a). Ensi vuonna määrän odotetaan nousevan yhä, johon myötävaikuttaa Stora Enson päätös aloittaa uittot Iisalmen ja Nurmeksen seuduilta Imatran tehtaalleen (Maaseudun tulevaisuus 30.11.2022b).

Lähde: Luke, PTT

Kuvio 19. Osuus tehtaalle toimitetusta puumäärästä kuljetustavoittain vuosina 1985–2021.

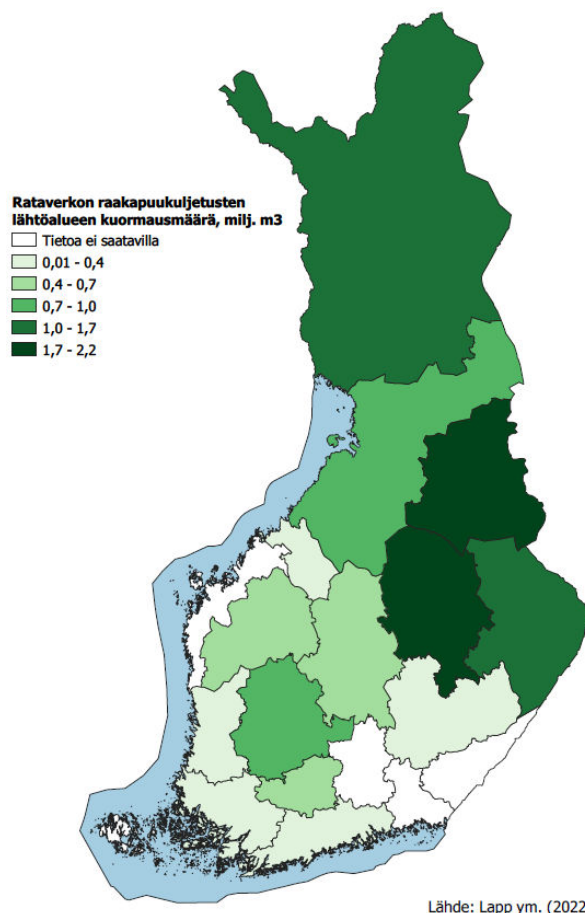
Kun puun kuljetuksia tarkastelee osuudella kuljetussuoritteesta (m^3km) muuttuvat kuljetusmuotojen osuudet jonkin verran. Vuonna 2021 puusta 54 prosenttia kuljetettiin puutavara-autolla tienvarsivarastosta tehtaalle, 41 prosenttia rautateitse ja viisi prosenttia vesiteitse (Kuvio 20). Autokuljetusketjun osuus kuljetussuoritteesta on vaihdellut 50–70 prosentin välillä viimeisinä vuosikymmeninä. Rautatiekuljetusten osuus kuljetussuoritteesta oli 1980-luvulla vajaat 20 prosenttia, josta osuus nousi 2010-luvulle tultaessa 40 prosentin tuntumaan. Nousun taustalla on kuljetusmatkojen pidentyminen ja se, että junalla kuljetetaan kauempaa. Vesitiekuljetusten osuus kuljetussuoritteesta laski 1980-luvun alun reilusta 30 prosentista 1990-luvun puoliväliin tullessa kymmeneen prosenttiin, josta osuus laski viiden prosentin tasolle.

Lähde: Luke, PTT

Kuvio 20. Osuus kuljetussuoritteesta (m³km) kuljetustavoittain vuosina 1985–2021.

Viitoskäytävän alueen kannalta puun rautatiekuljetukset ovat tärkeitä, sillä kuten edellä on kuvattu, sen alueelta viedään runsaasti puuta naapurimaakuntiin, joissa sijaitsee suurin osa Suomen suurimmista yksittäisistä puunkäyttäjistä. Vuonna 2021 rataverkon raakapuun kuormauspaikoilla kuormattiin puuta yhteensä 12,5 miljoonaa kuutiometriä (Lapp ym. 2022). Rautatiekuljetusten merkittävimpien lähtöalueiden joukossa vuonna 2021 olivat Kainuu ja Pohjois-Savo, joissa kummassakin kuormattiin puuta yli kaksi miljoonaa kuutiometriä (Kuvio 21).

Kuvio 21. Rataverkon raakapuukuljetusten lähtöalueet ja maakunnan kuormauspaikkojen yhteenlaskettu kuormusmäärä vuonna 2021.

Kainuun suurta kuormusmäärää selittävät mm. suuret metsävarat ja sijainti suurimpien tuotantolaitosten kuorma-autokuljetusalueiden ulkopuolella. Pohjois-Savon suurta kuormusmäärää selittää Kaakkois-Suomen tuotantolaitosten läheisyys rautateitse. Etelä-Savossa puuta kuormattiin 0,22 miljoonaa kuutiometriä. Maakunnista, joiden kunnista osa kuuluu Viitostkäytävän alueeseen, kuormattiin Lapissa 1,63 miljoonaa kuutiometriä ja Pohjois-Pohjanmaalla 0,95 miljoonaa kuutiometriä raakapuuta. (Lapp ym. 2022).

Metsätalouden ja -teollisuuden koneita ja laitteita valmistava teollisuus

Viitostkäytävän toimivista metsäteollisuuden järjestelmiä ja laitteita valmistavista sekä palveluja toimittavista konetuoteteollisuuden yrityksistä merkittävimmät ovat Andritz Oy ja Valmet Oyj (liikevaihto on viime vuosina vaihdellut 3–4 miljardissa eurossa). Sekä Andritz että Valmet valmistavat järjestelmiä ja laitteita myös energiateollisuudelle. Metsätalouden kone- ja laitevalmistajista merkittävin on metsäkonevalmistaja Ponsse Oyj (liikevaihto on viime vuosina vaihdellut 0,4–0,6 miljardissa eurossa).

Viitoskäytävän alueella Andritz Oy:llä on toimintoja Varkaudessa ja Savonlinnassa. Valmetin Viitoskäytävän alueen toiminnot sijaitsevat Kajaanissa, Kuopiossa ja Varkaudessa. Ponsen tehdas sijaitsee Vieremällä, jonka lisäksi yrityksellä on muutama palvelukeskus muualla Viitoskäytävän alueella.

Case: Andritz Oy

Kilpailuetua Viitoskäytävän sellu- ja voimakattilateknologian osaamisen huippukeskittymästä

Andritz Oy on yksi maailman johtavista sellu- ja paperiteollisuuden järjestelmien, laitteiden ja palvelujen toimittajista. Sen tuotealueita ovat puunkäsittely, kuituprosessit, kemikaalien talteenotto ja massankäsittely. Lisäksi Andritz Oy tarjoaa erilaisia biomassakattiloita ja kaasutuslaitoksia energian tuotantoon. Yhtiö on osa itävaltalaisesta Andritz AG konsernista. Andritz Oy muodostui, kun konserni osti Suomesta omistukseensa Ahlström Machinery Oy:n vuosina 2000–2001 ja KoneWood Oy:n vuonna 1994. Andritz Oy:n liikevaihto on viime vuosina vaihdellut noin 600 miljoonan ja vajaan miljardin euron välillä.

Yhtiön liikevaihdosta noin 90 prosenttia tulee viennistä. Yhtiön vientikohteiden jakauma vaihtelee vuodesta toiseen eri alueille ja maihin myytyjen projektien ja niiden koon mukaan. Valta-osa Andritz Oy:n viennistä suuntautuu Etelä-Amerikkaan ja Aasiaan. Etelä-Amerikassa suurimpia kohdemaita ovat Brasilia, Uruguay ja Chile sekä Aasiassa Indonesia ja Kiina. Yhtiön viennin tärkein ajuri on sellun kysynnän globaali 1–2 prosentin suuruinen vuosikasvu.

Andritz- yhtiöt työllistävät Suomessa noin 1 600 henkeä, joista noin 1 100 on Andritz Oy:n palkkalistoilla. Varkaudessa työntekijöitä on noin 400, Savonlinnassa noin 300, Kotkassa noin 300, Lahdessa sekä Helsingissä molemmissa noin 150 ja Tampereella vajaa 100 henkilöä. Yhtiön työpaikoista 50 prosenttia sijaitsee Viitoskäytävän alueella, joten alueen yritysten ja oppilaitosten tarjoama osaaminen on yhtiön kannalta keskeistä. Andritz Oy ostaa alueen yrityksiltä alihankintapalveluita sekä palkkaa alueen ammattikorkeakouluista ja ammattikouluista työntekijöitä.

Varkauden etuna on globaali sellu- ja voimakattilateknologian huippukeskittymä. Varkauden alueella Andritz Oy tekee yhteistyötä niin SAKKY:n (mm. hitsaajat) ja Savonian (insinöörikoulutus) kanssa. Savonlinnassa yritys tekee tiivistä yhteistyötä XAMK:n kanssa. XAMK kouluttaa Savonlinnan kampuksella kuituinsinöörejä, jotka ovat alansa huippuosaaajia. Andritz solmi vuonna 2021 pitkäaikaisen yhteistyösopimuksen LUT-yliopiston kanssa. Sen mukaisesti valmistui syksyllä 2022 LUT:n Lahden toimipisteeseen kuitututkimuslaboratorio, joka toimii myös Andritzin globaalina tutkimusyksikkönä. Laboratorion tilat ja laitteistot suunniteltiin vastaamaan sekä LUT:n että Andritzin tarpeita. Yhteistyösopimus mahdollistaa myös syvemmälle menevää yhteistyötä uusien innovaatioiden kehittämiseksi, ja tutkimushankkeita, joissa pystytään hyödyntämään molempien kumppaneiden tietotaitoa. Tämä LUT:n Lahden toimipisteen uusi tutkimusympäristö operoi laboratoriomittakaavassa, eikä se näin ole päällekkäinen Savonlinnan XAMK:in kuitututkimuskeskuksen kanssa, jossa Andritz tekee aktiivisesti yhteistyötä pilottimittakaavan ja täyden mittakaavan laite- ja prosessitestauksessa. Tämä uusi yhteistyö LUT:n kanssa tulee vaikuttamaan positiivisesti yhtiön toimintaan, mahdollistamalla uusia opinnäytteitä ja muita tutkimushankkeita, joihin voi laajemmin kytkeytyä muitakin LUT:n ja Andritzin toimintaan kuuluvia teknologioita.

Yhtiön viennin ja kansainvälisen kasvun kannalta keskeistä on osaavan, sitoutuneen ja motivoituneen työvoiman saatavuus Varkaudessa ja Savonlinnassa. Tämän kannalta tärkeää on kaupunkien veto-voima ja houkuttelevuus asuinpaikkana sekä puolisoiden työllistyminen. Yhtiön sijoittumiseen vaikuttaa myös kustannuskilpailukyky ja henkilöstökustannukset suhteessa kilpailijamaihin.

Globaalit kriisit ovat näkyneet yrityksen toiminnassa kustannusten nousuna. Korona aikana rahti- ja materiaalikustannukset alkoivat nousta ja materiaalisen sekä laitteiden toimitusajat kasvoivat. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan päätti yhtiön asiakasprojektit Venäjällä. Energia-kriisillä ei ole vielä ollut suurta vaikutusta Savonlinnan ja Varkauden toimipaikkojen kannalta, mutta sähkön saannin mahdolliset rajoitukset ja hinnannousu vaikeuttaisivat yhtiön konepajojen tuotantoa.

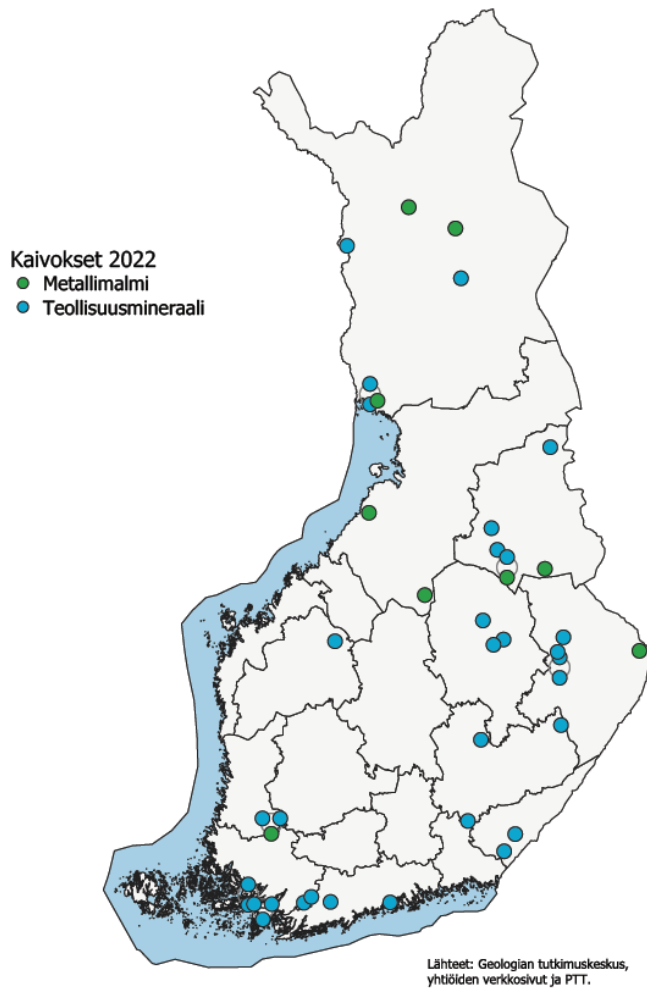
5.2.2 Kaivostoiminta

Kaivostoiminnan liikevaihto on Suomessa noin kaksi miljardia euroa vuodessa. Vuosittaiseen liikevaihtoon vaikuttaa paljon malmien hintakehitys. Kaivannaisten kysyntää ovat lisänneet ja tulevat jatkossakin lisäämään globaali elintason nousu, energiamurros ja vihreä siirtymä. Suomalaisia toimijoiden kilpailuetua kasvattaa vastuullisuuskysymysten korostuminen ja heikentynyt globaali turvallisuustilanne, minkä seurauksena on korostunut malmien saatavuuden turvaaminen poliittisesti vakailta ja turvallisilta alueilta.

Kaivosteollisuuden tavoitteena on saavuttaa tuotantoprosessien hiilineutraalisuus. Kaivoksilla on tärkeä rooli vihreän siirtymän myötä syntyvän uuden teollisuuden mahdollistajana. Akkukemikaalien tuotanto onkin uudistanut alaa. Suomi on ainoa maa Euroopassa, joka tuottaa ja jalostaa akkuihin välttämätöntä kobolttia (TEM, 2022). Fossiilisista polttoaineista luopuminen ja sodan myötä Venäjän kaupan tyrehtyminen nopeuttavat vihreää siirtymää, mikä lisää metallien ja mineraalien kysyntää.

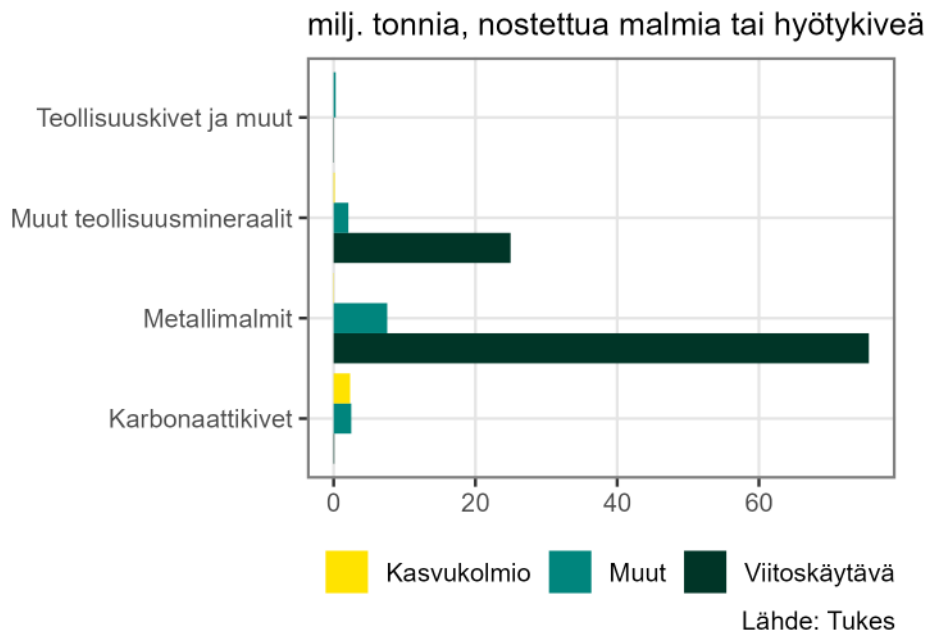
Vuonna 2021 Suomessa toimi kymmenen metallimalmikaivosta ja 28 teollisuusmineraalikaivosta, ja metallimalmia ja teollisuusmineraalia louhittiin yhteensä 47,9 miljoonaa tonnia. Useiden metallien kotimainen kaivostuotanto on moninkertaistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Silti rikasteiden tuotanto ei riitä kattamaan kotimaista kysyntää. Metallinjalostajat toimivatkin suurelta osin tuontirikasteiden varassa. Vuonna 2021 metallimalmirikasteita tuotiin Suomeen yhteensä viisi miljoonaa tonnia ja niitä vietiin maasta noin 0,3 miljoonaa tonnia. (TEM, 2022).

Merkittävä osa Suomen kaivosteollisuudesta sijaitsee Viitoskäytävän alueella (Kuvio 22). Suomen kaivostoiminnan arvonlisästä 23 prosenttia ja peräti lähes 90 prosenttia Suomessa kaivetuista malmeista tulee Viitoskäytävän varrelta (Kuvio 23). Alueella sijaitsee useita suuria kaivoksia ja niillä on merkittävä työllistämisaikutus. Sotkamossa sijaitseva Terrafame Oy tuottaa yksin noin 50 prosenttia metallimalmeista. Alun perin yrityksen tuottamat malmit menivät jalostamattomana vientiin. Nykyään yritys keskittyy akkukemikaalien valmistukseen, jolloin malmien jalostusta on viety pidemmälle. Terrafamen osana toimiikin yksi maailman suurimpiin kuuluva akkukemikaalitehdas. Euroopan suurimmat nikkelimalmivarat sijaitsevat Terrafamen kaivospiirillä Sotkamossa.

Kuvio 22. Suomen kaivokset.

Muita Viitoskäytävällä sijaitsevia merkittäviä kaivoksia ovat Sodankylässä sijaitseva Boliden Kevitsan kupari- ja nikkeli-kaivos, Siilinjärvellä sijaitseva Yaran apatiittikaivos, ja Sotkamo Silverin Taivaljärven hopeakaivos Sotkamossa. Boliden Kevitsan kaivos tuottaa noin kolmasosan metallimalmeista. Metallimalmit toimitetaan Boliden Kevitsan omille sulatoille Harjavaltaan ja Ruotsiin. Yara Siilinjärven kaivos tuottaa apatiittirikastetta, jota käytetään kaivoksen vieressä olevan, fosforihappo- ja lannoitetehtaan raaka-aineena. Uusin merkittävä toimija on vuonna 2019 aloittanut Taivaljärven hopeakaivos, joka tuottaa noin miljoona unssia hopeaa vuodessa.

Kuvio 23. Metallimalmien kaivuu vuonna 2021.

Case: Terrafame Oy

Akkukemikaalitehdas tuottaa Viitoskäytävällä tärkeitä raaka-aineita sähköautojen akkujen valmistukseen kansainvälisille markkinoille.

Terrafame on Sotkamossa Kainuussa sijaitseva kaivos- ja kemianteollisuuden yritys. Se perustettiin vuonna 2015, kun se osti konkurssiin menneen Talvivaara Sotkamo Oy:n liiketoiminnan ja omaisuuden. Valtio omistaa Terrafamesta 71 prosenttia. Yritys tuottaa pitkälle jalostettuja akkukemikaaleja eli nikkeli- ja kobolttisulfaattia, joita käytetään sähköautojen akkujen tuotannossa. Päätuotteen nikkelisulfaatin tuotantokapasiteetti vastaa noin miljoonan sähköauton tarvetta vuodessa. Akkukemikaalitehdas tuottaa sivutuotteena ammoniumsulfaattia, jota käytetään lannoitteiden valmistukseen. Lisäksi Terrafame tuottaa myös merkittävän määrän sinkkiä ja pienen määrän kuparia. Jopa maailman laajuisesti poikkeuksellisesti yrityksen kaikki toiminnot sijaitsevat samalla teollisuusalueella. Malmit louhitaan alueella olevasta kaivoksesta, josta ne siirtyvät prosessissa eteenpäin jalostukseen ja lopputuote lähtee myyntiin samalta alueelta. Jalostusprosessi on iso osa yrityksen arvoketjua ja siksi aiemmin vahvasti kaivosteollisuudessa toiminut yritys luokitellaan nykyään kemianteollisuuden yritykseksi. Noin kaksi kolmasosaa työntekijöistä työskentelee prosessikemian tehtävissä. Vuonna 2021 yrityksen liikevaihto oli 378 miljoonaa euroa ja omaa henkilöstöä yrityksellä oli noin 850 henkilöä ja suunnilleen saman verran yritys työllisti alihankinnan kautta. Yrityksen akkukemikaalituotanto myydään täysin ulkomaille, yhä enemmän suoraan autovalmistajille. Lannoitteiden raaka-aineiden tuotannosta osa jää Suomeen.

Terrafamen kaikki metalliraaka-aineet tulevat omasta kaivostoiminnasta. Jalostusprosessissa käytettävät muut raaka-aineet kuten kemikaalit hankitaan kansainvälisiltä markkinoilta. Noin 80 prosenttia työntekijöistä on kainuulaisia, joten alue on tärkeä työvoiman ja osaajien lähde. Osa työntekijöistä on muuttanut alueelle työpaikan perässä. Paikallisuus onkin tärkeä tekijä yritykselle. He tekevät yhteistyötä alueen ammatti- ja ammattikorkeakoulujen kanssa, jossa yritykselle saataisiin osaavaa työvoimaa. Esimerkkinä yhteistyöstä on muun muassa oppisopimuskoulutus. Korkean osaamisen asiantuntijat rekrytoidaan valtakunnallisesti.

Yrityksessä on tunnistettu vahvuustekijäksi strateginen valinta keskittyä akkukemikaalien valmistukseen. Liikenteen sähköistyminen kiihtyy lähivuosina, mikä takaa kysynnän akkukemikaaleille. Terrafamen tuottamien akkukemikaalien hiilijalanjälki on merkittävästi pienempi kuin verrokkiyritysten ja niiden alkuperä voidaan osoittaa aukottomasti, mikä on merkittävä tekijä koko auton hiilijalanjälkeä määriteltäessä. Tuotteiden matala hiilijalanjälki on seurausta yrityksen tuotantoprosessien energiatehokkuudesta ja prosessivaiheiden välisten kuljetusten vähäisyydestä. Liiketoiminnan haasteiksi on tunnistettu joidenkin erikoisosaajien kuten sähköautomaatio-osaajien rekrytoiminen. Lisäksi viranomaisprosessien läpimeno vie aikaa.

Yrityksen tulevaisuuden näkymät ovat valoisat. Liikenteen sähköistyminen pitää akkumineraalien kysyntää yllä ja Terrafamella on tarkoitus käynnistää uraanin talteenotto kesään 2024 mennessä. Muiden metallien ohella myös uraani otetaan tulevaisuudessa talteen, niin kuin kaivoslaki velvoittaa. Louhitusta uraanista tuotetaan uraanioksidia, joka myydään jatkojalostukseen ulkomaille. On mahdollista, että myöhemmin suomalaiset ydinvoimalat voivat hankkia sitä polttoainekseen. Myös kierrätettyjen akkujen hyödyntäminen uudelleen raaka-ainetuotannossa tarjoaa Terrafamelle tulevaisuudessa uusia mahdollisuuksia.

Viitoskäytävällä luontoarvot ovat erittäin tärkeitä. Kaivostoimintaan ja kemiallisiin prosesseihin liittyy merkittäviä ympäristöriskejä. Yrityksessä suhtaudutaan näihin riskeihin vakavasti. Ulkopuolisten toimijoiden tuottamat ympäristötarkkailuraportit julkaistaan vuosittain ja ne ovat saatavilla yhtiön internetsivuilla. Lisäksi Terrafame käsittelee ympäristöasioita yhteistyössä alueen toimijoiden kuten matkailutoimialan kanssa. Keskusteluita käydään hyvässä yhteishengessä eikä vastakkainasettelua toivota, sillä kaikilla osapuolilla on tavoitteena kehittää Kainuun aluetta. Suuri osa yrityksen työntekijöistä asuu alueella ja myös heille luonto on tärkeä virkistytymispaikka esimerkiksi kalastuksen-, marjastuksen- ja metsästyksen parissa.

Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan on haastanut Terrafamen tuotantoketjuja. Venäjältä tulleiden raaka-aineiden hankinta on pitänyt siirtää muualle. Tässä prosessissa on onnistuttu hyvin ja muutoksen on ajateltu olevan pysyvä. Sota nosti myös merkittävästi yrityksen ostamien raaka-aineiden kuten kemikaalien hintoja. Mutta toisaalta myös yrityksen myymän nikkelin hinta on noussut, mikä on tasapainottanut yrityksen kannattavuutta.

5.2.3 Maa- ja elintarviketalous

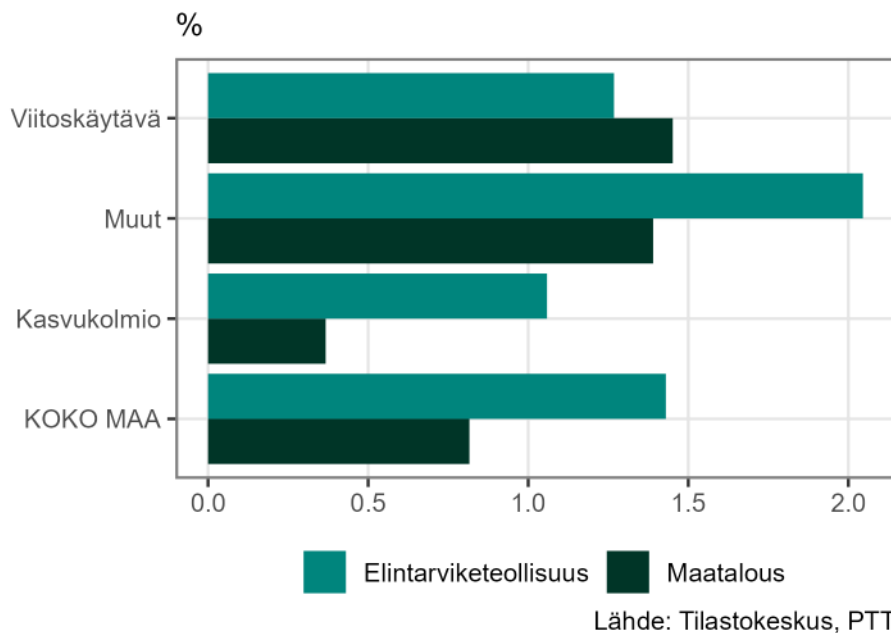
Elintarviketeollisuus on neljänneksi suurin teollisuudenala Suomessa. Viimeaikaiset globaalit kriisit (pandemia, Venäjän hyökkäyssota, energiakriisi) ovat korostaneet maa- ja elintarviketalouden merkitystä huoltovarmuuskriittisenä toimialana. Elintarviketeollisuus on melko vakaa toimiala; ruuan tasainen kotimainen kysyntä ylläpitää toimialan rakennetta. Elintarviketeollisuudelle kotimainen raaka-aine on tärkeä kilpailutekijä, sillä raaka-aine tuotetaan valtaosin lähellä jalostavaa teollisuutta. Perusraaka-aineissa (vilja, maito, liha) omavaraisuusaste on erittäin korkea. Maa- ja elintarviketalouden tila ja toimintavarmuus säilyi verraten vakaana koronapandemiassa. Venäjän hyökkäyssota ja energiakriisi ovat kuitenkin nostaneet entistä näkyvämmäksi toimialan riippuvuuden tuonnista koskien erityisesti maatalouden tuotantopainoksia.

Vaikka elintarviketeollisuuden toimipaikat ovat lukumääräisesti keskittyneet Uudellemaalle ja Varsinais-Suomeen, elintarvikkeiden jalostus on merkittävä toimiala eri puolilla Suomea. Alan toimipaikkoja on kaikkialla Suomessa, ja ne ovat merkittäviä työnantajia alueillaan (TEM 2020). Alueiden työllisyyden lisäksi hajautettu ruokatuoanto tukee myös huoltovarmuustavoitteita. Elintarvikeala on myös merkittävä kausityöpaikkojen tarjoaja (TEM 2020). Valtaosa elintarvikealan yrityksistä on kooltaan mikropieniä, alle 10 henkilöä työllistäviä yrityksiä. Viitostäytävän maakunnista Pohjois-Savossa on eniten elintarviketeollisuuden (TOL 10-11) toimipaikkoja, ja elintarviketeollisuuden työllistävyys ja alan yritysten liikevaihtosumma on Etelä-Savoa ja Kainuuta suurempi. Liikevaihdoltaan suurin elintarvikealan yritys Viitostäytävän alueella on Osuuskunta Maitosuomi, jonka kotipaikka on Lapinlahdella Pohjois-Savossa.

Viitostäytävän alueella maatalous- ja puutarhayrityksiä oli yhteensä 6 406 vuonna 2021. Osuus on 14 prosenttia koko Suomen maa- ja puutarhatalouden yrityksistä (Luke 2022d). Maatalouden tuotantosuunnista Viitostäytävällä korostuvat avomaantuotanto, lypsykarjatalous sekä naudanlihantuotanto koko maahan verrattuna. Etelä-Savossa, Pohjois-Savossa ja Kainuussa sijaitsee 26 prosenttia koko maan avomaantuotantotiloista². Vastaava luku lypsykarjataloudessa on 22 prosenttia, naudanlihantuotannossa 20 prosenttia. Tilojen lukumäärällä tarkasteltuna Pohjois-Savossa näiden tuotantosuuntien keskittymä on merkittävästi suurempi kuin Etelä-Savossa ja Kainuussa. Pohjois-Savon maakunnassa elintarvikealan osaamisen kärkeen voidaan lukea maito-, luomu- ja marjatuotanto. Alueella tuotetaan kolmannes Suomen mansikantuotannosta. Etelä-Savon osaamisen kärkeen voidaan nostaa kalanjalostus. Maakunnassa on erityisen puhtaat vedet ja hyvät edellytykset sisävesikalojen jalostukselle. Raaka-ainetuotanto nähdään monipuolisena, jonka seurauksena kalan- ja lihanjalostus ovat kehittyneet. Etelä-Savo on myös luomupuutarhatuotannon edelläkävijä.

² Tuotantosuuntakohtaista tietoa ei ole tilastoitu kuntatasolla.

Myös arvonlisäyksellä mitattuna maatalouden rooli on merkittävä. Maatalouden osalta Viitoskäytävän osuus koko maan arvonlisäyksestä on 13 prosenttia (Kuvio 24), ja se on suurempi kuin koko maassa keskimäärin. Myös elintarviketeollisuuden osuus arvonlisäystä on merkittävä: seitsemän prosenttia koko maan elintarviketeollisuuden arvonlisäyksestä, mutta koko suhteessa maatalouteen on pieni.

Kuvio 24. Maatalouden ja elintarviketeollisuuden osuus arvonlisäyksestä.

Case: Osuuskunta Maitosuomi

Lapinlahden tehdas jalostaa Viitoskäytävän alueella tuotetusta maidosta lisäarvotuotteita vientiin

Osuuskunta Maitosuomi on merkittävä Viitoskäytävän alueen toimija maitosektorilla ja koko maidontuotannon arvoketjussa. Osuuskunta Maitosuomi on suurin Valion omistajaosuuskunta, omistusosuus on 42,4 prosenttia. Maitosuomen liikevaihto vuonna 2021 oli 442 miljoonaa euroa, ja maidontuottajia oli 1973. Osuuskunnan kotipaikka on Lapinlahdella Pohjois-Savossa. Lapinlahdella toimii myös Valion Lapinlahden tehdas, joka on yksi Valion suurimpia tuotantolaitoksia. Lapinlahden tehdas on erikoistunut juustojen, maitojauheen, demineralisoidun herajauheen ja lisäarvojuuhteiden valmistukseen. Lisäarvojuuhteita ovat esimerkiksi laktoosittomat maitojauheet ja lastenruokien raaka-aineet. Herajauhetta käytetään esimerkiksi suklaan, makeisten ja jäätelön valmistuksessa.

Viidennes Suomessa tuotetusta maidosta Viitoskäytävän alueelta

Suomessa maidontuotanto ja nautakarjatalous perustuu pitkälti nurmiviljelyyn. Pohjois-Savo ja Kainuu ovat maidontuotannon ydinalueita Viitoskäytävän alueella. Osuuskunta Maitosuomi vastaanotti

vuonna 2021 maitoa 846 miljoonaa litraa, mikä on 38 prosenttia koko maidontuotannon volyymista. Viitoskäytävän alueelta tulee noin viidennes kaikesta Suomessa tuotetusta maidosta.

Alueelliset verkostot ja klusterit tukevat osaamisen kehittämistä

Alueen raaka-ainetuotanto on keskeisessä roolissa Maitosuomen liiketoiminnalle. Viitoskäytävän alueella tuotettu maito jalostetaan kokonaisuudessaan Lapinlahden tehtaalla. Keskeinen vahvuustekijä on myös maidonjalostusosaaminen. Pohjois-Savossa on vahva klusteri maidonjalostukselle ja alueen toimijat (mm. Savonia amk, ProAgria, MTK ja Pohjois-Savon liitto) ovat keskeisessä roolissa osana verkostoa lypsykarjatalouden ja maidonjalostuksen osaamisen kehittämisessä.

Viennissä kärkenä lisäarvojuuheet

Valion Lapinlahden tehtaan tuotannosta 75 prosenttia menee vientiin, ja tuotteita viedään 28 maahan. Valiolle kotimarkkinat ovat tärkeä markkina-alue myös tulevaisuudessa. Myös globaali markkina kasvaa samalla, kun ruuan kysyntä maailmassa kasvaa. Maitotuotteiden viennissä painopiste ja vientikohteet ovat rakentuneet uudelleen viennin romahdettua Venäjälle vuonna 2014 Venäjän asettaman tuontikiellon jälkeen. Lapinlahden tehtaalla tuotettuja juustoja viedään mm. Keski-Euroopan ja USA:han markkinoille. Aasian markkinoilta on haettu viennin kasvua lastenruokien raaka-aineilla. Lapinlahden tehdas on keskeisessä roolissa, kun Valion uuden strategian myötä viennissä satsataan tulevaisuudessa lisäarvotuotteisiin, joissa kasvavaa kysyntää on erityisesti teollisuusasiakkaiden lisäarvojuuheilla.

Globaalit kriisit haastavat liiketoiminnan kehittämistä, ilmastokysymyksissä halutaan olla osa ratkaisua

Globaalit kriisit korostavat ruuantuotannon merkitystä huoltovarmuuskriittisenä toimialana maailmanlaajuisesti. Maatalouden kannattavuuskriisi koettelee myös maitotiloja. Maidontuotannon muuttuvat kustannukset ovat nousseet merkittävästi vuoden 2021 syksystä alkaen. Osaamisen kehittäminen ja nuorien maidontuottajien tulo alalle sekä investoinnit ovat keskeisessä roolissa maidontuotannon jatkuvuuden varmistamiseksi ja kilpailukyvyyn kehittämiseksi. Ilmastokysymykset ovat osuuskunta Maitosuomelle keskeisiä, ja Maitosuomi on sitoutunut Valion hiilineutraalisuustavoitteen saavuttamiseen vuoteen 2035 mennessä. Lapinlahden tehtaalle on tehty mittava investointi energiatehokkuuden parantamiseksi. Ilmastokysymyksiä lähestytään ratkaisulähtöisesti.

6 Monipaikkaisuus Viitoskäytävällä

Monipaikkaisuus on Suomessa erittäin yleistä ja se on lisääntynyt viime vuosikymmeninä. Monipaikkaisuus tarkoittaa sitä, että ihmiset viettävät arkea ja vapaa-aikaansa useassa eri paikassa. Väestön monipaikkaisuuteen voi olla useita eri syitä. Tyypillisimmät syyt ovat vapaa-ajan asuminen, työssäkäynti ja opiskelu. Monipaikkaisuus voi tarkoittaa eri kunnille eri asioita. Kaupunkialueilla tärkeimpiä monipaikkaisuuden muotoja ovat pendelöinti ja etätyö. Maaseutumaisille kunnille puolestaan tyypillisempää on vapaa-ajan asuminen. Alasalmi ym. 2020 tutkimuksen mukaan potentiaalisia monipaikkaisia työntekijöitä on Suomessa noin 3,6 prosenttia työllisistä ja kausiasuminen Suomen sisällä koskee arviolta 2,4 miljoonaa asukasta.

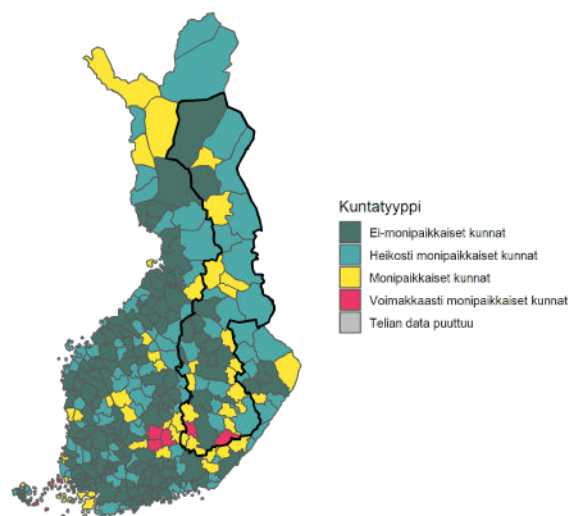
Monipaikkaisuudella voi olla merkittäviä vaikutuksia alueen talouteen. Monipaikkaisuus hyödyttää esimerkiksi kuntataloutta suoraan kiinteistöverojen ja palvelumaksujen kautta. Lisäksi monipaikkainen väestö tukee alueen yritysten kysynnän kasvua ja vahvistaa kunnan elinkeinorakennetta. Toisaalta monipaikkaisuus saattaa aiheuttaa resurssipaineita kuntaan. Esimerkiksi vapaa-ajan monipaikkaisuus voi vaatia teknisten palveluiden osalta tiestön ylläpitoa, jätehuollon järjestämistä sekä riittävien tietoliikenneyhteyksien tarjoamista. Näiden kokonaisvaikutusten tarkkaa suuruutta kuntatalouteen ei vielä ole Suomessa juurikaan tutkittu. Keväällä 2023 julkaistaan valtioneuvoston tutkimussarjassa aiheeseen liittyvä tutkimus³.

Kuviossa 25 on esitetty monipaikkaisuutta Suomessa sekä vapaa-ajan että työssäkäynnin- ja opiskeluiden osalta. Viitoskäytävän alueelle sijoittuu useita vapaa-aikaan liittyviä voimakkaasti monipaikkaisia ja monipaikkaisia kuntia. Alueen suurimmat kaupungit Kuopio, Kajaani ja Mikkeli eivät ole monipaikkaisia vapaa-ajan asumisen suhteen. Puolestaan Puumala ja Hirvensalmi ovat voimakkaasti monipaikkaisia. Vapaa-ajan monipaikkaisuus keskittyykin Viitoskäytävän pienimpiin kuntiin.

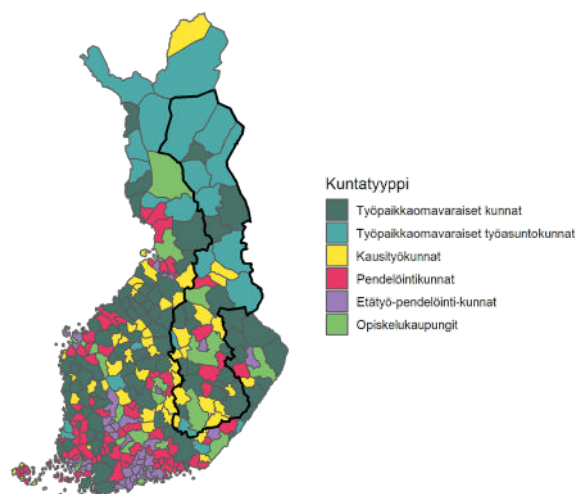
Työssäkäynnin ja opiskelun osalta Viitoskäytävällä on useita pendelöinti ja opiskelukuntia (kuvio 25). Alueen suurimmat kunnat Kuopio, Kajaani ja Mikkeli määrittyvät opiskelukunniksi. Pendelöintikunnat sijaitsevat näiden suurien kuntien naapurustossa. Muun muassa Rautalampi, Pieksämäki, Suonenjoki, Kuusamo ja Taivalkoski ovat työpaikkaomavaraisia kuntia. Kuhmo, Suomussalmi, Puolanka ja useat Itä-Lapin kunnat ovat työpaikkaomavaraisia työasuntokuntia. Lisäksi Viitoskäytävän alueella on useita kausityökuntia, kuten Pielavesi, Juva ja Sonkajärvi.

³ <https://tietokayttoon.fi/-/monipaikkaisuuden-vaikutukset-kuntien-taloudelle>

Monipaikkaisuuden kuntatyyppit:
vapaa-aikaan liittyvä monipaikkaisuus

Monipaikkaisuuden kuntatyyppit:
työssäkäynti ja opiskelu

Kuvio 25. Vapaa-aikaan, työssäkäyntiin ja opiskeluun liittyvä monipaikkaisuus Suomessa.

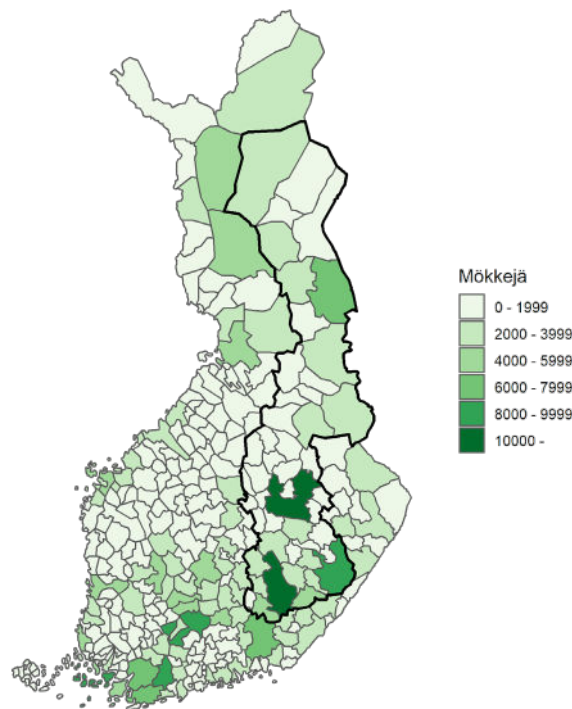
Nämä monipaikkaisuuden laskelmat perustuvat aiemmin mainitussa keväällä julkaistavassa hankkeessa määriteltyihin monipaikkaisuuden määritelmiin. Vapaa-ajan monipaikkaisuus on määritelty Telian mobiiliaineistoista, joissa monipaikkaisuuden ehtona pidettiin viipymistä kunnassa vähintään yhden yön yli. Näin on voitu erottaa monipaikkainen aktiivisuus kunnissa lyhytkestoisesta päivittäisestä liikkumisesta. Tutkimuksessa tunnistettiin neljä erilaista kuntatyyppiä, jotka kuvaavat vapaa-ajan asumisen voimakkuutta kunnissa. Voimakkaasti monipaikkaisissa kunnissa väestömäärän vaihtelu on vuoden aikana suurinta, ja monipaikkaista väestöä on keskimäärin yli 90 prosenttia enemmän kuin kuntiin tilastoitua pysyvää asutusta. Monipaikkaisissa kunnissa väkiluvun vaihtelu on voimakkaasti monipaikkaisia kuntia heikompa – samoin heikosti monipaikkaisten kuntien suhteessa monipaikkaisiin kuntiin. Vähiten monipaikkaisiksi vapaa-ajan kunniksi luokituksessa nimettiin ei-monipaikkaisiksi kunniksi. Näissä monipaikkaisuuden lähtökunnissa väkiluvun vaihtelu on keskimäärin vähäistä ja niiden tilastoitu väkiluku on suurempi kuin Telian aineiston keskiväkiluku.

Lisäksi hankkeessa määriteltiin työhön ja opiskeluun liittyvät monipaikkaisuuden kuntatyyppit. Näitä ovat etätö- ja pendelöintikunnat, pendelöintikunnat, opiskelukaupungit, työpaikkaomavaraiset työasuntokunnat ja työpaikkaomavaraiset kunnat. Viimeksi mainittu kuntatyyppi edustaa luokituksessa ryhmää, joka on työn ja opiskelujen näkökulmasta vähiten monipaikkainen. Muissa kuntatyypeissä monipaikkaisuuden volyymit vaihtelevat: eniten monipaikkaisuutta esiintyy etätö- ja pendelöintikunnissa. Hankkeessa todettiin myös, että työn monipaikkaisuus on volyymiltään merkittävästi vapaa-ajan monipaikkaisuutta pienempi ilmiö.

Vapaa-ajan monipaikkaisuus

Vapaa-ajan asumisen, joka tarkoittaa pääasiassa mökkeilyä ja matkustelua, myötä Viitoskäytävällä runsaine järviseuuineen on suuri merkitys monipaikkaisuuden luojana Suomen väestölle. Kausiväestön määrä lisää joillakin alueilla väestön määrää merkittävästi varsinkin kesäkuukausina. Rannanpää, S. ym. (2022) tutkimuksen mukaan suuri osa niistä kunnista, joissa kausiväestö lisää alueen väestön määrää kaikista eniten sijaitsee juuri Viitoskäytävän alueella. Lisäksi koronan myötä lisääntyneet etätyömahdollisuudet ja parantuneet tietoliikenneyhteydet ovat mahdollistaneet mökkeilyn ja työnteon yhdistämisen entistä useammin.

Vuoden 2021 tilastojen mukaan Viitoskäytävällä sijaitsee lähes 22 prosenttia Suomen kesämökeistä (Kuvio 26). Mökkien määrä Viitoskäytävän alueella on kasvanut lähes 7 prosenttia vuosien 2005 ja 2021 välillä. Eniten mökkien määrä on kasvanut Sodankylässä (53 %), Pelkosenniemellä (26 %) ja Savukoskella (25 %).

Kuvio 26. Mökkien määrä Suomessa vuonna 2021.

Kuopio on Suomen suosituin mökkikunta, vuonna 2021 siellä oli reilu 10 500 mökkiä. Mikkeli (reilu 10 300 mökkiä) toiseksi ja Savonlinna (reilu 8 700 mökkiä) neljänneksi suorituimmat mökkikunnat. Kymmenestä suosituimmasta mökkikunnasta neljä sijaitsee Viitoskäytävän alueella.

Kausiväestön määrää ja alueen keskiväkilukua ei tilastoida virallisissa väestötilastoissa, joten kausiväestön merkitys alueelle tulee usein aliarvioitua. Alasalmi ym. (2020) tutkimuksessa on

määritelty laskentatapa kausiväestölle ja tutkittu kausiväestön määrää eri alueilla. Tutkimuksessa on tuotu esille, että vapaa-ajan asuminen on luonut Suomeen vastakaupungistumisen ilmiön, jossa vapaa-ajan väestövirrat suuntaavat kaupungeista maaseudulle. Tämä kausiväestön kasvu maaseudulla on lieventänyt tilastoista havaittavan alueen väkiluvun muutoksia. Tutkimuksen mukaan harvaan asutulla maaseudulla kausiväestön lukumäärä kasvoi vuosina 2005–2016 noin 1,3 prosenttia eli yhteensä 34 766 kausiasukkaalla. Myös ydinmaaseudulla kausiväestö kasvoi samaan aikaan 0,6 prosenttia ja kaupungin läheisellä maaseudulla jopa 3,6 prosenttia.

Kausiväestön kasvu ajoittuu kesäkuukausille, sillä mökkeilyaika ajoittuu suurimmaksi osaksi kesälle. Vuoden 2021 Mökkibarometrin (Voutilainen ym. 2021) mukaan kesämökkien käyttöaste oli vuonna 2020 keskimäärin 103 vuorokautta vuodessa. Käyttöaste on ollut kasvusuuntainen. Erityisesti korona-aika lisäsi paljon mökkien käyttöä. Keskimääräinen käyttöaste kasvoi 14 vuorokaudella vuodesta 2019 vuoteen 2020. Mökkien parantunut varustelutaso on mahdollistanut mökkeilyn lisäämisen myös kesäkauden ulkopuolella. Tammi- ja helmikuu ovat hiljaisimpia mökkeilykuukausia.

Alasalmen ym. (2020) tutkimuksen mukaan heinäkuussa kausiväestön suurimmat alueelliset keskittymät sijoittuvat Salpausselälle ja Järvi-Suomeen sekä rannikkoalueille. Lisäksi Suomen maakunnista Etelä-Savon väkiluku vaihtelee eniten vuoden aikana. Etelä-Savossa kausiväestö on suuruudeltaan yli kaksinkertainen tilastoituun väkilukuun nähden. Vuonna 2016 maakunnan tilastoitu väkiluku oli noin 145 000 asukasta ja kausiväestön arvioitiin olevan kokonaisuudessaan 294 000 asukasta. Kausiväestön ja tilastoidun väkiluvun erotus oli siis 149 000 asukasta. Kuukausittainen keskiväkiluku vaihtelee suuresti talvi- ja kesäkuukausien välillä. Keskiväkiluku mittaa arvioita alueella jatkuvasti olevan väestön suuruudesta, kun taas kausiväestö kuvaa arviota alueiden suurimmasta mahdollisesta väestömäärästä. Laskelmien mukaan Etelä-Savossa on heinäkuussa keskimäärin 83 000 asukasta enemmän kuin virallisessa väestötilastossa. Tammikuussa ero on vain 8 000 asukasta.

Alasalmi ym. (2020) tutkimuksessa tuodaan esille myös, että väestökehityksen kausittaisuus on voimistunut viime vuosikymmeninä. Esimerkiksi Etelä-Savossa kausiväestön lukumäärä kasvoi 45 000 asukkaalla vuosien 1990 ja 2016 välillä. Samaan aikaan Etelä-Savon tilastoitu väkiluku vähentyi 26 000 asukkaalla. Nämä luvut osoittavat, että väestötilastointi ei pysty tuomaan esille alueiden tosiasiallista väestötilannetta. Kausiväestöllä onkin entistä suurempi merkitys alueiden kehityksessä.

7 Tulevaisuuden haasteet ja mahdollisuudet

Suomen talous on tällä hetkellä monin tavoin murroskohdassa. Toimintaympäristössä on tapahtumassa merkittäviä muutoksia, ja Suomen talous itsessään kohtaa aivan uusia haasteita. Kaikella tällä on merkittävä vaikutus siihen, miten Viitoskäytävän alueen talous tulevaisuudessa menestyy.

Suomen talouden toimintaympäristöä muokkaa voimakkaasti globalisaation ongelmat. Ilmastonmuutos asettaa suuren haasteen jo aivan lähitulevaisuudessa talouden toiminnalle. Yhtäältä kysymys on toimenpiteistä, joilla tavoitellaan lämpötilan nousun rajoittamista 1,5–2 asteeseen. Toisaalta kysymys on niistä muutoksista, joita ilmastonmuutos aiheuttaa ympäristössä. Ilmastonmuutoksen lisäksi globaali koronapandemia ja sen hallinnan ongelmat on muuttaneet työnteon muotoja ja teollisuuden tuotantoketjuja. Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan muuttaa maailman ja Euroopan turvallisuusarkkitehtuuria siinä määrin voimakkaasti, että talouden rakenteiden on sopeuduttava tähän muutokseen.

Globaalin toimintaympäristön lisäksi Suomen talouden omat suuret ongelmat muokkaavat taloutta. Väestön ikääntymisen myötä huoltosuhde heikkenee. Tämä on seurausta työikäisen väestön vähenemisestä, mikä altistaa yhä useammat alat työvoimapulalle. Työvoimapula puolestaan on yksi keskeinen syy tuotannollisten investointien vähäisyydelle. Vanhusväestön määrän kasvu yleensä ja erityisesti yli 80-vuotiaiden määrän kasvu lisää hoito- ja hoivameinoja, mikä lisää merkittävästi julkisen talouden menoja. Huoltosuhteen heikkenemisen aiheuttamaa ongelmaa kärjistää koulutustason heikkeneminen nuorissa ikäluokissa.

Ongelmat ovat suuria, mutta niihin on mahdollista vaikuttaa talouspolitiikan keinoin. Vielä ei olla myöhässä, mutta toimenpiteitä tarvitaan paljon ja päätöksiä ei voi lykätä. Murrosaika tarjoaa kuitenkin myös mahdollisuuksia. Seuraavissa luvuissa tarkastellaan millaisia mahdollisuuksia murrosaika avaa Viitoskäytävän alueen talouden kehittämisen näkökulmasta.

7.1 Globalisaation kriisit ja Viitoskäytävä

7.1.1 Ilmastonmuutos

Ilmastopolitiikan keinoilla pyritään rajoittamaan ilmaston lämpeneminen parhaassa tapauksessa puoleentoista asteen, mutta ehkä realistisemmin kahteen asteeseen. Kahdenkin asteen lämpeneminen edellyttää massiivista määrää investointeja vähähiiliseen tuotantoon ja liikenteeseen. Keskeinen elementti vähähiiliseen tuotantoon siirtymisessä on fossiilisen energian merkittävä vähentäminen. Käytännössä tämä tarkoittaa tuotannon ja liikenteen sähköistämistä.

Tuotannon ja liikenteen sähköistymisen seurauksena Viitoskäytävän alueelle on jo tehty useita merkittäviä investointeja. Hyvä esimerkki näistä on Terrafamen akkukemikaalitehdas, jonka avulla pystytään lisäämään malminjalostuksesta Viitoskäytävällä syntyvän arvonlisän määrää. Myös Terrafamesta saatavan uraanin kysyntä lisääntyy ydinenergian roolin korostuessa sähköntuotannon kokonaisuudessa.

Sähköistämisen eri prosessit edellyttävät usein harvinaisia maametalleja, joita on mahdollista saada Viitoskäytävän alueelta. Kaivostoiminnan lisääminen ei ole kuitenkaan ongelmattonta, ja sen aiheuttamat luontoarvojen menetykset tulee ottaa huomioon monestakin näkökulmasta ja elinkeinopolitiikassa erityisesti matkailun osalta.

Myös itse sähköntuotantoa on mahdollista lisätä Viitoskäytävän alueella. Erityisesti tuulivoimassa on suuri potentiaali. Hyvä esimerkki tästä on Pieksämäen tuulivoimapuisto. Tuulivoiman lisäämistä rajoittaa ainakin toistaiseksi puolustusvoimien ilmavalvontatutkien häiriöttömän toiminnan turvaaminen. Tämän osalta teknologian kehittyminen sekä Suomen NATO-jäsenyys ja sen myötä kehittyvä ilmavalvonta voivat lisätä tuulivoiman mahdollisuuksia Viitoskäytävän alueella.

Ilmastonmuutoksen vastaisista politiikkatoimista huolimatta ilmasto tulee lämpenemään. Etelä-Euroopan kesien lämpötiloja nostaa myös ilmaston kuivuminen, minkä seurauksena lämpötilat kohoavat siellä enemmän kuin muualla Euroopassa, jopa viisi astetta (Ilmatieteenlaitoksen ilmasto-opas). Tuskallisen kuuma ja kuiva ilma siirtää turismivirtoja potentiaalisesti viileämmille alueille, mikä tarjoaa mahdollisuuksia myös Viitoskäytävän matkailuelinkeinoille. Pidemmälle ajanjaksolla myös ruuantuotannon merkitys Suomessa voi kasvaa, jos kuumuus ja kuivuus vähentää ruuantuotantoa Etelä-Euroopassa.

7.1.2 Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan

Venäjän hyökkäyssodan välittömät vaikutukset Viitoskäytävälle ovat selvästi negatiivisia. Kauppa ja turismi on vähentynyt murto-osaan aiemmasta Venäjän hyökkäyksen takia asetettujen pakotteiden seurauksena. Lopulta Venäjä tulee kuitenkin häviämään sodan, mutta on vaikea nähdä kiinteiden investointien palaavan enää Venäjälle, koska luottamuksen voi menettää vain kerran. Rauhan palatessa kauppasuhteet kuitenkin palautunevat, koska Venäjä säilyy maantieteellisen läheisyytensä, väestömääränsä ja fossiilisen energian vientitulojen vuoksi alueellisesti merkittävänä talousalueena. Näiden kehityskulkujen vuoksi onkin mahdollista, että Venäjän markkinoille suunnattua tuotantoa sijoittuu Viitoskäytävän alueelle aiempaa enemmän, mikä lisää ensiksi tuotannollisia investointeja ja pysyvämmiin myös tuotannon määrää. Viitoskäytävä on lähellä Venäjää, mutta turvallisesti EU-Suomessa. Turismivirrat Venäjältä palautunevat ainakin osittain rauhan lopulta koittaessa.

7.1.3 Globaali koronapandemia

Globaalin turvallisuusympäristön kasvaneet riskit (Venäjän lisäksi Kiinan muuttunut politiikka) yhdessä koronapandemian kokemusten kanssa ovat muuttaneet valtioiden ja yritysten suhtautumista globaaleihin tuotantoketjuihin. Valtioiden osalta kysymys on huoltovarmuudesta ja yritysten toimitusketjujen luotettavuudesta.

Huoltovarmuuden osalta Viitoskäytävän tuotanto on potentiaalisesti merkittävää monellakin alalla. Maataloustuotteiden ja monien malmien ja niiden rikasteiden osalta Viitoskäytävän tuotanto on korvaamattoman tärkeätä. Lisäksi monet uudet tuotteet korostavat Viitoskäytävän merkitystä. Hyvä esimerkki tästä on tekstiilituotannon tarvitsemat kuidut, jotka voivat jatkossa olla enenevässä määrin puusta tuotettuja. Tämä korostaa Viitoskäytävällä merkittävän metsätalouden merkitystä myös huoltovarmuuden kannalta. Yrityksille tärkeiden toimitusketjujen luotettavuuden osalta Viitoskäytävä tarjoaa omilla tuotannollisilla painopistealueillaan potentiaalisen tuotannon uudelleen sijoittumisalueen.

7.2 Suomen talouden murrokset ja Viitoskäytävä

Taloudet kehittyvät tyypillisesti nykyisten vahvuusalueidensa uudistumisen myötä (Hausmann ja Klinger, 2007). Viitoskäytävän osalta tämä tarkoittaa ennen kaikkea metsätalouden, maa- ja elintarviketalouden, kaivostoiminnan sekä näihin liittyvien palveluiden kehittymistä. Lisäksi Viitoskäytävän merkittävät luontoarvot tarjoavat matkailulle hyvän kasvualustan.

7.2.1 Kasvua tukevien investointien edellytykset

Vaikka investoinnit nykyisen tuotevalikoiman tuotannon kasvattamiseksi ovat tärkeitä, suurempi merkitys arvonlisän kasvamiselle ovat uudet entistä korkeamman arvonlisän tuotannon mahdollistavat investoinnit. Tuotekehitys voi tapahtua alueen tuotantolaitosten toimesta, mutta olennaisen tärkeätä on kyetä ottamaan käyttöön muualla syntynyttä teknologian kehitystä. Tämä korostuu erityisesti väestöltään pienimmillä alueilla kuten Viitoskäytävällä, koska tuotekehitystoiminta vaatii usein onnistuakseen laajan korkeakouluverkon ja suuren määrän koulutettua työvoimaa.

Riippumatta siitä, ovatko yritysten investoinnit suunnattu tuotannon skaalaamisen tai uusien entistä korkeamman arvonlisän tuotteiden valmistukseen, välttämätön edellytys yrityksen investointipäätökselle on riittävä osaavan työvoiman saatavuus. Osaavan työvoiman saatavuus on keskeinen investointien rajoite myös kansallisesti (Ala-Pietilän työryhmä, 2021). Viitoskäytävän alueen investointien kasvu edellyttääkin alueen elinkeinoelää palvelevan riittävän kattavan ammattikorkeakoulu- ja ammattikouluverkoston olemassaoloa. Riittävä opiskelupaikkojen tarjonta sekä alueen yritysten ja koulutuslaitosten välinen yhteistyö lisää toden-

näköisyyttä opiskelijoiden sijoittumiselle Viitoskäytävän alueen yrityksiin tutkinnon suorittamisen jälkeen verrattuna siihen, että opiskelupaikka sijaitsi muualla maassa. Viitoskäytävän osalta erityinen huomio onkin kiinnitettävä koulutuspaikkojen määrään ja siihen, kuinka hyvin annettava koulutus vastaa nykyisten ja tulevien kasvualojen tarpeita.

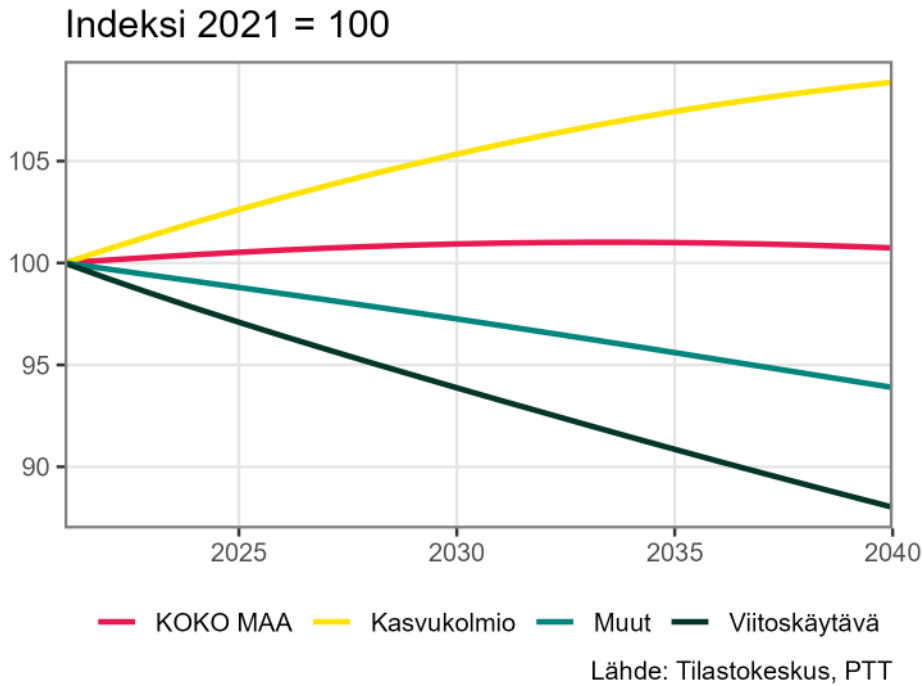
Vaikka digitalisaatio lisää tuottavuutta kaikilla aloilla ja alueilla, myös Viitoskäytävällä, Viitoskäytävän suhteellinen vahvuus verrattuna muihin alueisiin on fyysisissä tuotteissa. Tämän vuoksi toimiva ja kustannustehokas logistiikkaketju on välttämätön edellytys investoineille. Erityisesti maanteiden, myös alemman tieverkon, toimivuus on ensiarvoisen tärkeätä. Rataverkolla on oma merkityksensä erityisesti metsätalouden osalta, mutta raideliikenne on kuitenkin korkeiden keskimääräisten kustannusten ja matalien rajakustannusten liikennemuoto, joten sen rooli henkilö- ja tavaraliikenteessä on väijäämättä toissijainen harvaanasutulla Viitoskäytävällä. Tieverkkoinvestointien tehokkuutta lisää maa- ja elintarviketalouden ja metsätalouden yhteiset kuljetusreitit, joten investoinnit näihin tieverkon osiin palvelee kahden keskeisen toimialan logistiikkaa.

7.2.2 Työn tekemisen uudet käytännöt

Pandemia lisäsi räjähdysmäisesti etätyön tekemistä Suomessa. Tämä vähensi varsinkin tietotyötä tekevien työntekijöiden osalta merkittävästi kodin ja työpaikan välisen etäisyyden merkitystä asuinpaikan valinnassa. Tämä murros hyödyttää Viitoskäytävän yrityksiä monella tapaa. Ensinnäkin Viitoskäytävän yrityksillä on mahdollista hyödyntää kasvavassa määrin suoraan työsuhteessa muualla asuvia osaajia. Toiseksi työpaikan ja asuinpaikan välisen etäisyyden merkityksen pienentyminen helpottaa myös fyysistä läsnäoloa vaativien ammattilaisten houkuttelua alueen työmarkkinoille, kun tietotyötä tekevän puolison työskentelymahdollisuudet ovat laajentuneet. Lopulta etätyön tekeminen lisää alueella asuvien ammattilaisten määrää, mikä parantaa alueen yritysten kilpailuasetelmaa muualla sijaitseviin yrityksiin nähden. Tätä vaikutusta vahvistaa asumisen hinnan suuret erot alueiden välillä. Koska asuntojen hinnat ovat esimerkiksi pääkaupunkiseudulla moninkertaiset verrattuna Viitoskäytävään, näyttäytyy Viitoskäytävän alue jatkossa entistä houkuttelevampana asuinseutuna.

7.2.3 Väestökehitys ja talouskasvu

Viitoskäytävän väestö on vähentynyt jo pitkään. Toteutunut kehitys ei kuitenkaan ole ennuste tulevasta, paitsi virallisessa väestöennusteessa (Kuvio 27). Tilastokeskuksen väestöennuste onkin oikeammin skenaario tulevasta olettaen, että nykyinen luonnollinen väestönlisäys ja muuttoliike jatkuvat tulevaisuudessakin.

Kuvio 27. Väestöennuste Viituskäytävälle ja muualle Suomeen vuoteen 2040 asti.

Jos edellä kuvatut mahdollisuudet alueen elinvoimassa ja työntekemisen tavoissa realisoituvat, toteutuva väestökehitys voikin merkittävästi poiketa nykyisestä arviosta. Osaavan työvoiman saatavuus on keskeinen tekijä sekä nykyisen että tulevan tuotannon rakenteen kannalta. Koska osaavan työvoiman määrä vaikuttaa sekä suoraan yksityisiin investointien että välillisesti huoltosuhteen kautta alueen elinvoimaan, Viituskäytävän on mahdollista päästä hyvien kehityskulkujen kehään hyödyntäen käsillä olevia talouden murroksia. Tällöin väestön ikääntymisestä seuraavat välttämättömät panostukset olisivat talouden kantokyvyn rajoissa.

LÄHTEET

Ala-Pietilä (työryhmä) 2021. Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021:12.

Alasalmi, J., Busk, H., Holappa, V., Huovari, J., Härmälä, V., Kotavaara, O., Lehtonen, O., Muilu, T., Vihinen, H. ja Rusanen, J. 2020. Työn ja työvoiman alueellinen liikkuvuus ja monipaikkainen väestö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:12.

Hausmann, R. ja Klinger, B., 2007. The Structure of the Product Space and the Evolution of Comparative Advantage. CID Working Paper No. 146, April 2007.

Maaseudun tulevaisuus 30.11.2022a. Puun utoissa eletään uutta nousukautta – "Kun verraetaan eri kuljetusmuotojen päästöjä ja hiilijalanjälkeä, uiton tuomat hyödyt ovat ylivertaiset". <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/metsa/5834d5ec-ad15-4aa5-a37f-7555c12d6cc1>

Maaseudun tulevaisuus 30.11.2022b. Stora Enso aloittaa puun uitot jälleen Imatran tehtailleen. <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/metsa/4dc263b3-9846-4635-be43-c50bcde487d7>

Lapp T., Iikkanen P., Weckström C., Mäkinen S. Rataverkon raakapuun kuormauspaikkaverkon tilanne ja tulevaisuuskuva. Väyläviraston julkaisuja 29/2022 https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/185109/vj_2022-29_978-952-317-966-0.pdf

Luke 2022a. Teollisuuspuun hakkuut omistajaryhmittäin ja maakunnittain.

Luke 2022b. Metsäteollisuuden puunkäyttö maakunnittain.

Luke 2022c. viit. Metsäteho. Teollisuuspuun kaukokuljetustavat ja keskilähtömatkat.

Luke 2022d. Maatalous- ja puutarhayritysten rakenne (ennakko).

Maaseudun tulevaisuus 30.11.2022a. Puun utoissa eletään uutta nousukautta – "Kun verraetaan eri kuljetusmuotojen päästöjä ja hiilijalanjälkeä, uiton tuomat hyödyt ovat ylivertaiset". <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/metsa/5834d5ec-ad15-4aa5-a37f-7555c12d6cc1>

Maaseudun tulevaisuus 30.11.2022b. Stora Enso aloittaa puun uitot jälleen Imatran tehtailleen. <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/metsa/4dc263b3-9846-4635-be43-c50bcde487d7>

Rannanpää, S., Antikainen, J., Aro, R., Huttunen, J., Hovi, S., Pitkänen, K., Strandell, A., Nurmio, K., Rehunen, A., Vihinen, H., Lehtonen, O., Muilu, T. ja Weckroth, M. 2022. Monipaikkaisuus – nykytila, tulevaisuus ja kestävyys. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:9.

TEM 2020. Elintärkeä, monimuotoinen elintarvikeala. TEM toimialaraportit 2020:2. Työ- ja elinkeinoministeriö, Helsinki. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162570/TEM_2020_2_T.pdf?sequence=1&isAllowed=y

TEM 2022. Toimialaraportit Kaivosala. Toim. Heino Vasara. Työ- ja elinkeinoministeriö Helsinki 2022.

Varis R. 2018. Sahateollisuus -oppikirja. Toim. Ritva Varis. 2018 3. painos.

Voutilainen, O., Korhonen, K., Ovaska, U. ja Vihinen, H. 2021. Mökkibarometri 2021. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 47/2021. Luonnonvarakeskus, Helsinki.